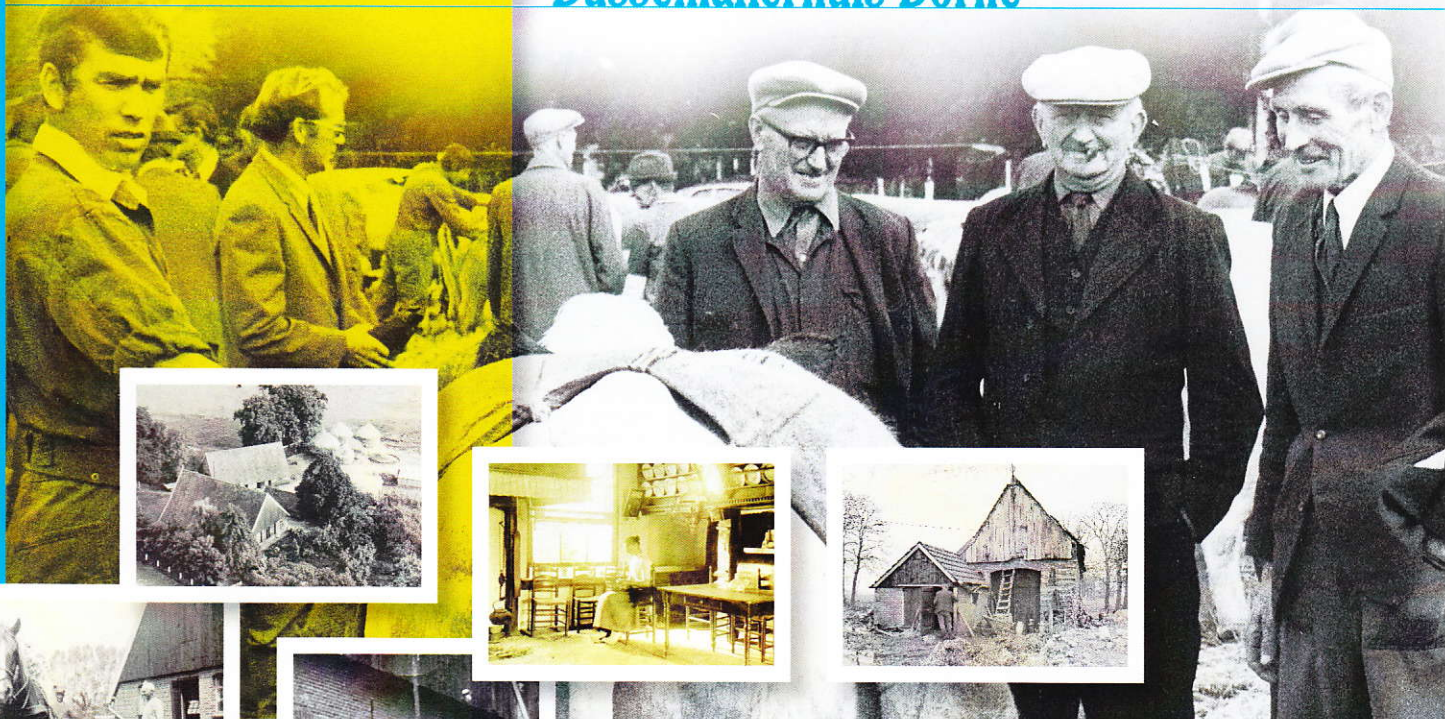

Boorn & Boerschop

Een uitgave van de heemkondevereniging
Bussemakerhuis Borne

In dit blad worden artikelen
opgenomen met betrekking tot
historie, recht en volkskunde,
in het bijzonder die van
Borne, Zenderen en Hertme

Colofon

De Heemkundevereniging Bussemakerhuis heeft als doel het opwekken van belangstelling voor historie, recht en volkskunde, in het bijzonder van de gemeente Borne en omgeving.

Bestuur van de vereniging

J.F.M. Hassels Mönning (voorzitter),
H.J.M. Westerik (penningmeester),
Mw. R. Blödtner-Leushuis, Mw. A. Haak,
B. Hogeweg, J. ter Keurs, J. Möller, G.H.
Smoores (leden).

Secretariaat

Meijlingsgaarde 1, 7622 HC Borne
e-mail: jmulders-borne@hetnet.nl

Ereleden

Mevr. T. van Capelleveen
J.J. Grootenboer
H. Woolderink

Lidmaatschap

Persoonlijk lidmaatschap € 18,- per
jaar; gezinslidmaatschap € 24,- per jaar.

Bank

Rabobank Borne, rek.nr. 14.56.37.409

Giro

115.75.24 t.n.v. de penningmeester van
Heemkundevereniging Bussemakerhuis

Redactie Boorn & Boerschop

R. Blödtner-Leushuis, J.F. Deckwitz,
H. Hassink, A. Tanke, H. ten Thije.

Redactieadres

Blauwgras 68, 7623 GL Borne,
tel.: 074 266 59 92
e-mail: deckwitz@home.nl

Ondersteuning

J.J. Grootenboer, J.B.F. Leuverink

Omslag ontwerp

Paulien Hassink

Inzenden kopij

Aan het redactieadres. De redactie
behoudt zich het recht voor artikelen
in te korten, te splitsen of te redigeren.

Foto's in dit blad

De redactie heeft haar uiterste best
gedaan rechthebbenden te achterhalen.
Mocht u van mening zijn dat u rechten
kunt laten gelden op afgebeelde foto's,
dan kunt u zich melden bij het bestuur
van de vereniging.

Verspreiding

Via boekhandel Bruna, VVV, het
Bussemakerhuis en de penningmeester
van de heemkundevereniging, allen te
Borne.

Losse nummers

€ 4,00 (porto € 2,00)

Abonnement

Inbegrepen bij het lidmaatschap van de
heemkundevereniging.

**Overname van de inhoud van dit blad, of
delen daaruit, is uitsluitend toegestaan na
schriftelijke toestemming van de redactie.**

Inhoud

Colofon / inhoudsopgave		1
Van de redactie	<i>Redactie</i>	2
Borne nog geen 900 jaar	<i>Henk Woolderink</i>	3
De Pellenhof en Jan van de Pel -2	<i>Leo Leurink</i>	4
Wie herkent wie?	<i>Redactie</i>	9
Ofzeen	<i>Johan Kwast</i>	10
Grutter en slijterij van Wezel aan de Bleek: Volharding, nostalgie en kennis van zaken onder één dak	<i>Harry Filart</i>	11
Bornse mannen in dienst van het vaderland -2	<i>Anja Tanke</i>	14
Langs dorpse wegen en straten	<i>Jaap Grootenboer</i>	16
Fotowedstrijd	<i>Redactie</i>	20
Oet de oale deus . . Soli Deo Gloria	<i>Henk ten Thije</i>	21
De boom van Jesse: de muurschildering in de oude kerk	<i>J. Hoogenboom</i>	24
Meer museum en meer linnen	<i>Helmig Kleerebezem</i>	26
Kransesdorp Zendersche Esch: opwaardering bebouwing cultuur- historische erven	<i>Juliette Huis in't Veld</i>	28
Grondbezitters en bewoners van het oosten des lands	<i>Oudheidkamer Twente e.a.</i>	29
Van de bestuurstafel	<i>Annemie Mulders</i>	30
Excursie naar Gees en Orvelte	<i>Henny Westerik</i>	30
Boekbespreking	<i>Jan Deckwitz</i>	31
Nog leverbare uitgaven	<i>R. Blödtner-Leushuis</i>	32

Van de redactie

Dat ons verenigingsblad zich in steeds meer belangstelling mag verheugen, blijkt wel uit de reacties die we van de lezers ontvangen. Maar liefst 31 goede inzendingen ontvingen we voor de fotowedstrijd en er reageerden verschillende mensen op de artikelen in het vorige nummer. Ook over de omslag ontvingen we positieve reacties. Ons blad moet een blad zijn vóór en dóór de leden van onze vereniging: reageer op een artikel als het u aanspreekt, maar vooral ook als het u niet aanspreekt.

Uitbreiding van de redactie

Sinds enige tijd is de redactie op zoek naar versterking. We hebben die nu gevonden in de persoon van "Henk van Wilm van Troo Hennik". De geboren en getogen Bornenaren weten nu onmiddellijk wie we bedoelen. Maar voor diegenen die iets minder goed bekend zijn met de Bornse bijnamen, we hebben het over Henk ten Thije. Met ingang van dit nummer heeft Henk ook een eigen rubriek *Oet de oale deus*, waarin oude foto's met het verhaal erachter worden besproken. De titel geeft het al aan: alles wordt verteld in het Twents.

Reacties op Boorn & Boerschop 2010-1

Zoals gezegd heeft de redactie een aantal reacties ontvangen op artikelen, waarvan we er twee willen noemen.

De heer Hennie Boomkamp weet nog meer te vertellen over de boerderij 't Haasje die staat afgebeeld op de voorzijde. De man op de foto is Hendrik Lansink, beter bekend als Hennik van 'n Hazen. Hennie stuurde ook een foto van Lansink waarop hij te zien is met een accordeon. De naam van de boerderij moet zijn 'n Haazen en deze is gesloopt vanwege nieuwbouw op dezelfde plek. Hennie kent ook het adres: Weerselosestraat 302.

1. Bolwerk, 2 Jan Braamhaar, 3 ten Dam, 6 Arkink, 7 Bernard Ensink, 8 Dieks Meulenkamp, 10 Bolscher Stoveler, 12 Slot, 13 Platenkamp Mulhof, 14 pastoor van den Borg, 15 gemeenteraadslid Johan Lohuis, 16 Schuttenbeld

De heer Oude Wesselink, geboren in Bornerbroek maar al 40 jaar woonachtig in Borne, herkende een aantal bestuursleden en commissarissen op bovenstaande foto van melkfabriek Corcordia.

In dit nummer

Uiteraard de nieuwe rubriek *Oet de oale deus* van **Henk ten Thije**. In deze eerste aflevering vertelt

Henk het verhaal bij een foto van de Chr. zangvereniging Soli Deo Gloria.

Nog een verhaal in het Twents: *Ofzeen* van **Johan Kwast** en afgezien heeft Johan. Hoe precies, dat leest u op pagina 10.

Leo Leurink heeft uitgebreid onderzoek gedaan naar het leven van Jan van de Pel. Over deze bekende dorpsfiguur, die ruim 40 jaar geleden overleed, bleek nog heel wat te vertellen. U vindt zijn verhaal vanaf pagina 4.

Vorig jaar kwam **Henk Woolderink** met een primeur: Borne zou al 900 jaar geleden voor het eerst genoemd zijn. In *Boorn & Boerschop 2009-2* vertelt hij over zijn ontdekking. André Jansen reageerde op het bericht dat hierover in Twentsche Courant Tubantia verscheen: Borne zou geen 900 jaar bestaan. Henk's reactie vindt u op pagina 3.

Ongetwijfeld heeft u in de kranten gelezen dat op initiatief van Gerrit van Wezel een tentoonstelling is samengesteld over de voormalige kruidenierszaak en slijterij *De Volharding*. U leest **Harry's Filart's** interview met Gerrit van Wezel *Grutter en slijterij Van Wezel aan de Bleek: Volharding, nostalgie en kennis van zaken onder één dak* vanaf pagina 11.

Anja Tanke vertelt over *Bornse mannen in dienst van het vaderland*. In dit deel staat de Nationale Militie centraal.

Jaap Grootenboer gaf vorig jaar een boeiende lezing voor het Architectuurcentrum Twente. *Langs dorpse wegen en straten* vertelt het verhaal over de historie van het vervoer en de staat van de wegen in en rond Borne. De lezing treft u aan vanaf pagina 16.

In de Stephanuskerk in de Oude Kerkstraat is een bijzondere muurschildering te zien, die in de jaren '60 is gerestaureerd. In *De boom van Jesse: de muurschildering in de oude kerk* vertelt **J. Hoogenboom** hoe e.e.a. tot stand is gekomen.

Als u de afgelopen maanden door de Ennekerdijk bent gekomen, kan het u niet ontgaan zijn: er werd geschilderd in het Bussemakerhuis. **Helmig Kleerebezem** vertelt over 'het uit de verf komen' in *Meer linnen en meer museum*.

In *Kransesdorp Zendersche Esch: opwaardering bebouwing cultuurhistorische erven* gaat **Juliette Huis in't Veld** in op een nieuwe subsidieregeling van de Groene Poort ten behoeve van de boerenerven in onze gemeente. Mooi passend hierbij is de ruim 70 jaar oude oproep die **Jan Wegter** instuurde over het behoud van de Twentse erven en het landschap.

Zoals gebruikelijk ook de fotowedstrijd, een boekbespreking en mededelingen van ons bestuur.

Borne nog geen 900 jaar

Henk Woolderink

Vorig jaar heb ik een artikel geschreven met de titel “Borne 900 jaar”¹. Daarin ben ik uitgegaan van het afschrift dat een Utrechtse notaris in 1761 heeft gemaakt uit het leenaktenboek van het Kapittel van St. Pieter, waarin de twee oudste beleningen van het erve Groot Hulscher in Zenderen zijn gedateerd in 1109 en 1239². De aantekening heb ik reeds meer dan 10 jaar geleden gemaakt en begin 2009 heb ik deze bron nogmaals gecontroleerd. Ik had indertijd graag ook het originele leenaktenregister willen inzien, dat ook in het Utrechts Archief bewaard wordt³. Maar dat werd niet toegestaan, vanwege de slechte staat waarin het register verkeert.

Naar aanleiding van mijn artikel heeft André Jansen een nader onderzoek ingesteld en heeft zonder problemen het originele oudste leenaktenregister kunnen raadplegen en foto's kunnen maken. Uit de foto's blijkt dat de notaris in de 18e eeuw bij de oudste twee akten de jaartallen foutief heeft gelezen. De oudste inschrijving vermeldt: XCIX (99). Het eeuwjaar ontbreekt. De tweede inschrijving is zonder twijfel 1439, hetgeen 200 jaar later is dan de vermelding door de notaris. De oudste inschrijving is zeer waarschijnlijk 1399, maar omdat het eeuwjaar ontbreekt zou het ook 1299 of 1199 kunnen zijn. Uit de foto blijkt dat de inschrijvingen niet chronologisch zijn en daarom ben ik onlangs naar Utrecht geweest om dit uit te zoeken. Maar ik kreeg het register niet ter inzage, vanwege de slechte staat waarin het verkeert. Ik heb een verzoek ingediend bij de directeur om het toch te mogen inzien, maar het is afwachten of het lukt. Dat geldt temeer omdat dat register inzicht kan verschaffen over de oudste geschiedenis van circa tien boerenerven in Twente, o.a. het erve Leferink in Zenderen. Tenslotte volgt hierbij de transcriptie van de oudste inschrijving, waaruit tevens blijkt dat de Utrechtse notaris in de 18^e eeuw dit register als bron heeft gebruikt:

‘In den jair van XCIX omtrent omni(um) sanctor(um) versocht Roeloff van Peise dat goet het Groete Hulscher gheleg(en) in den kerspel van Borgede(n) aend(en) proost dat syn vader en(de) hy versuymt hadden en(de) die proost verliede hem weder.’

Ik wil hierbij mijn complimenten uitspreken voor André Jansen. Hij heeft de geschiedschrijving van Borne een grote dienst bewezen en een misverstand uit de weg geruimd.

Verantwoording:

1. Boorn en Boerschop 2009 nummer 2, pag. 3-7.
2. Utrechts Archief, toegang 220, archief kapittel van St. Pieter, inv. nr. 943.
3. Utrechts Archief, toegang 220, archief kapittel van St. Pieter, inv. nr. 919-1.
4. De foto is gemaakt door André Jansen.

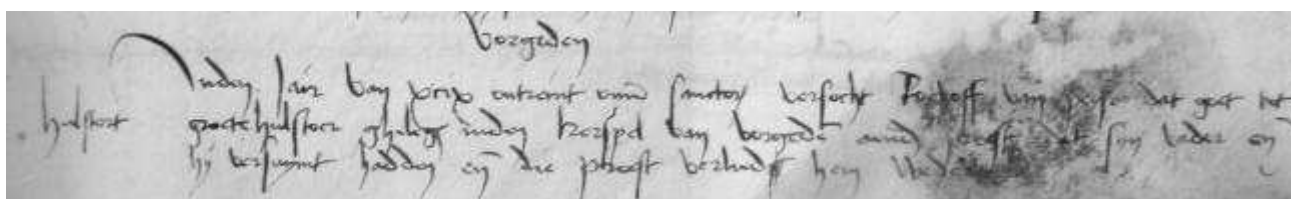

Foto van de inschrijving in het oudste leenaktenregister⁴.

De transcriptie luidt als volgt:

In den jair van XCIX omtrent omni(um) sanctor(um) versocht Roeloff van Peise dat goet het Groete Hulscher gheleg(en) in den kerspel van Borgede(n) aend(en) proost dat syn vader en(de) hy versuymt hadden en(de) die proost verliede hem weder.

De Pellenhof en Jan van de Pel -2

Leo Leurink

In de voorgaande editie van Boorn & Boerschop heb ik de lezers het een en ander verteld over de historie van de Pellenhof gelegen in oud Borne. In het 2^e deel wil ik een licht werpen op een familie die daar heeft gewoond en wiens bijnaam aan deze plek werd verbonden. Met name van de laatste nazaat van deze familie Smit, meer bekend onder de bijnaam Jan van de Pel, heb ik getracht hierbij een beeld te schetsen.

Deel 2: Het wonderlijke leven van Jan Smit, alias Jan van de Pel

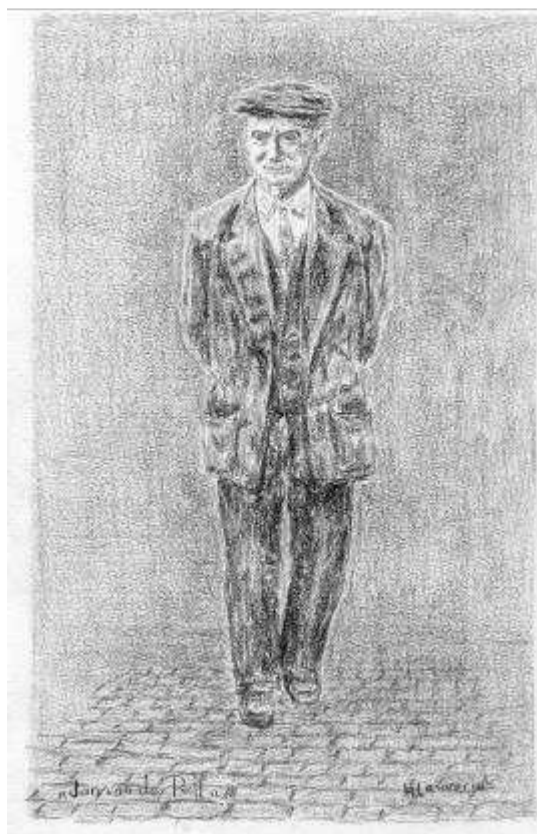
Inleiding

Wie was toch dat kleine, droefgeestig uitzierende manneke, gestoken in een "oonzelige mechesterse bokse", met veel te korte broekspijpen, een te grote pet op zijn hoofd en vaak met een snorterbel onder zijn neus? Het beeld uit mijn jeugd, in de jaren veertig en vijftig van de vorige eeuw, van deze peuken rapende zwerver staat me ook nu nog helder voor de geest. Uiteraard staat hij ook in het boekje *Markante Bornenaren*. Dit boekje verscheen in 2006 vanwege het 800-jarige bestaan van Borne, dat naast de hier opgenomen rake tekening een aardige indruk van deze Jan van de Pel weergeeft. Maar de opzet van dit artikel is om wat dieper in te gaan op het toch wel wonderlijke leven van deze Jan Smit, geboren te Borne op de 15^e oktober 1884, dicht bij de Oude Kerk. Na zijn hele leven in Borne te hebben doorgebracht ging Jan rond 1961 naar Winterswijk waar hij, maar net 79 jaar oud, in 1963 overleed. Zelfs ca. 50 jaar na z'n vertrek uit Borne kwam er toch nog veel van hem boven water.

Het Pellenhuis

Het huis hier in Borne waar Jan Smit werd geboren en waar ook zijn ouders en grootouders (reeds vóór 1809) woonden werd in de volksmond het Pellenhuis genoemd. Het meest waarschijnlijke is dat dit huis (het bevatte een weefgetouw) vroegere inwoners heeft gekend die het beroep pellenwever uitoefenden en zo de naam Pelle(n) meekregen. Een pellenwever weefde vroeger zogenaamde pellengoed. Pellen is een fijn linnen weefsel met een eenvoudig bont (geblokt) patroon en wordt gebruikt voor tafelkleden, zakdoeken, handdoeken en dergelijke. Pellen worden vervaardigd op een zogeheten pellenweefgetouw dat meer dan twee kammen heeft. Het Pellenhuis lag volgens het bevolkingsregister van 1840 aan de Jeurenstraat (thans Brinkstraat) en lag nabij herberg de Gouden Schaaf, waar nu aannemer Morselt zijn bedrijf heeft. Het eerste officiële huisadres was "Dorp 33" en later wijzigde de gemeente de nummering nog al eens, maar het laatste adres voordat het huis verdween, was Hambroickstraat 1. Dit nog bestaande straatje loopt vanaf de Abraham ten Catestraat deels achterom de kerk en mondt uit op en de Brinkstraat.

Zoals ik in mijn eerste artikel vermeldde was toentertijd Hendrik Musebelt de eigenaar van het pand, dat recht van opstal had op grond in bezit van de N.H. Kerk. De eigenaar had het woonhuis, annex

Jan van de Pel, getekend door Hans Leurink, zoals hij staat afgebeeld in 'Markante Bornenaren'

huisweverij, verhuurd aan de familie(s) Smid of Smit. Mogelijk dat er een familierelatie bestond tussen eigenaar Musebelt en huurder, want in het Bornse bevolkingsregister van 1830 signaleren we ene Jan Smid (33 jr.), wever van beroep, gehuwd met Geertrui Muizebeld (28 jr.) Zoals dat vroeger wel vaker het geval was kregen de (nieuwe) inwoners, in dit geval de familie Smit, als bijnaam de naam van het huis, de Pel(le), met zich mee. De families Smit waren protestant (N.H.) en volgens het bevolkingsregister van 1850 bestond het gezin uit barbier Jan Smit (geb.1798) gehuwd met Maria Spiekers met toen 9 kinderen. Twee meisjes wonen (tijdelijk) bij derden; één bij de naburige familie Ten Hove en de andere verblijft in Ambt Delden. Bijna alle gezinsleden, zoals het register vermeldt, waren wevers en spinsters. Eén van de zoons, Hendrik (geb. 1831) is de latere vader van de ons bekende Jan Smit.

Hendrik "van de Pel" omstreeks 1900 gefotografeerd op de Parallelweg met een busje (warm) scheerwater.

Hendrik was evenals zijn vader barbier maar oefende daarbij ook het weversvak uit. Hij kwam bij zijn vaste klanten aan huis om hen te scheren. Op de hier, in 't begin van de vorige eeuw gemaakte foto (uit het archief van onze gemeente) zien we barbier Hendrik "van de Pel", die een busje met (warm) water bij zich draagt want lang niet iedereen had in die tijd schoon water in huis.

Jan als enigst kind

Hendrik Smit huwt in 1880 met de in Lonneker geboren Dina Lansink; het paar woont in bij zijn vader (in het Pellenhuis), die dan al vanaf 1862 weduwnaar is. In het hetzelfde pand woont ook de neef Jan Pelser, de oudste zoon van Betje Pelser-Smit. In 1883 overlijdt de vader van Hendrik, die dus de geboorte van zijn kleinkind Jan op 15 oktober 1884 niet meer meemaakt. Jan blijkt enigst kind te zijn en tevens de laatste telg van de familie Smit die in het Pellenhuis is geboren. Jan wordt ingeschreven bij de protestantse Nederlands Hervormde gemeente in Borne en doet er als 18-jarige belijdenis op 10 april 1903.

Van Jan zijn jeugdijaren heb ik geen wederwaardigheden kunnen achterhalen; wel is na te gaan dat in mei 1905 zijn moeder overlijdt en hij op 20-jarige leeftijd met zijn vader (toen 73 jaar) alleen achterblijft. Om de nood te lenigen komt vanuit Hengelo, de weduwe Jenneke Huzink-Smit, een zuster van Hendrik en dus Jan's tante bij hen inwonen. Niet erg lang, want een jaar later in mei 1906, overlijdt ook zij 67 jaar oud. Jan, die het vak huisschilder uitoefent blijft achter met zijn vader en wellicht heeft het pand óók toen mede-inwoners gekend. Hoelang Jan daar, na het overlijden van zijn

83-jarige vader in 1915, nog blijft wonen is mij onbekend.

Jan van de Pel als muzikant

Wel is mij het volgende verhaal bekend, dat zich nog afspeelt rond het Pellenhuis en door de bekende Bornse historica M.G.E. (Ria) van Harten-Fransen is opgetekend: *"Pel'n Jan hield veel van accordeonmuziek en bespeelde het instrument ook zelf, misschien wel wat te luidruchtig. De zangvereniging 'Soli Deo Gloria' ondervond er veel hinder van bij hun wekelijkse oefeningen in het catechisatielokaal. Zij verzochten Jan zich even stil te houden. Dat wilde Jan wel, op één voorwaarde; zij moesten voor Jan eerst dat mooie lied zingen". "Zing mi-j nog efkes dat tooverloot", waarmee hij het lied bedoelde: "Heer wees mijn toeverlaat".*

Dat Jan accordeon, c.q. een trekharmonica bespeelde heb ik van meer (oudere) inwoners vernomen; ook speelde hij wel eens op bruiloften en partijen. Maar of hij ook dansles gaf heb ik niet gehoord, alhoewel er hier in Borne ook nog in mijn jeugd, het volgende liedje werd gezongen: *"Een, twee, drie, vier, vijf, zes – Jan van de Pel gèd daansles - achter in den peerdestal - doar is het bal"*. Maar een soortgelijk lied werd begin 1900 ook in Hengelo gezongen, maar daar fungeerde als "dansleraar" Jaan van de Klap, wiens echte naam Jan Haverkate luidde. Hij gaf in die tijd in zijn café gelegenheid tot dansles. Dit nu verdwenen café, met o.a. een danszaal en paardenstal(ling), was gelegen nabij de plek waar nu het spoorwegviaduct is aan de Enschedesestraat.

Volgens één van mijn informanten moet Jan, na vertrek uit zijn geboortehuis ook in of bij de klopjeswoningen hebben gewoond. Vandaar uit zag men hem regelmatig achter een kruiwagen lopen, beladen met fecaliën die hij deponeerde op een stukje land gelegen nabij de Hoge Brug. Daar aan de Weerselosestraat hadden meer dorpelings grond in gebruik voor de verbouw van groenten en aardappelen. Volgens een tweetal Bornse dames op leeftijd, trok hij in die tijd ook met zijn koe er op uit. Hij had geen eigen weidegrond en liet zijn koe grazen tussen weg- en slootkant.

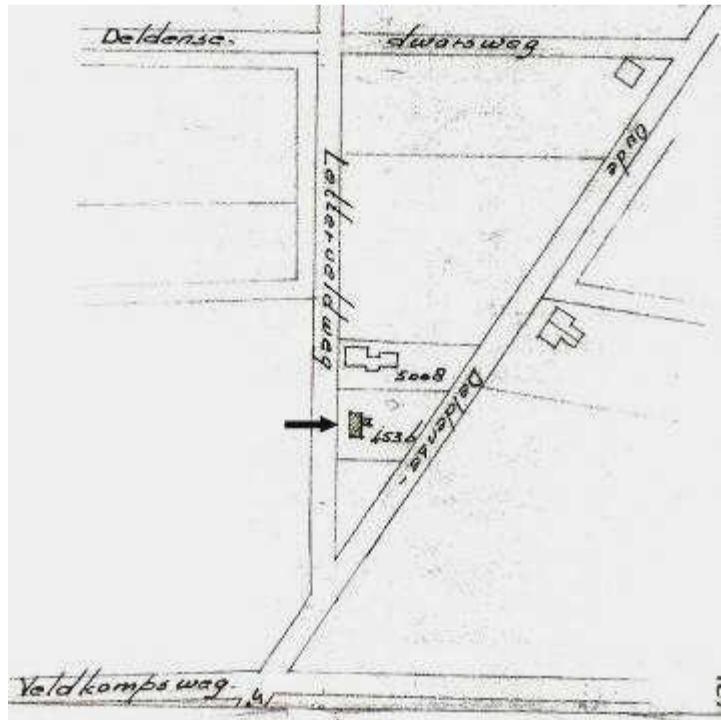
Jan als huisschilder

Jan kwam vóór en tijdens de oorlog van 1940-'45 aan de kost als huisschilder, maar volgens de vader van een van mijn zegslieden, een aannemer, was het "nen knooierd". Hij schijnt toen ook wel bloemmotiefjes als wandversiering te hebben geschilderd. In die tijd ging Jan op karwei per fiets voorzien van een Brooks zadelen en hingen er aan het stuur emmers met verf en kwasten. Hij was niet in loondienst, maar eigen baas(je). Tegenwoordig zou men hem rangschikken onder "Z.Z.P"-ers (*Zelfstandige Zonder Personeel*). Hij treuzelde, zo rond etenstijd, vaak met opzet net zo lang tot dat men hem vroeg of hij mee wilde eten. En dat sloeg hij natuurlijk niet af!

Jan had soms rare fratsen; bij een vaste klant aan de Tichelweg liet hij eens na werktijd de tafel dansen. In geleerde taal heet dat psychokinese, dat wil zeggen het laten bewegen van voorwerpen met gedachtekracht. Als goed gelovige katholiek zag de vrouw des huizes dat als uitoefening van duivelse kunsten en Jan behoefde, na beëindiging van het karwei, niet meer terug te komen. Wat zijn kleding betrof leek het net of hij een overhemd met stropdas aan had, maar dat was niet zo. Hij had een stuk wit karton voor zijn borst gebonden met daarop een keurig getekende stropdas.

Jan als “peukenraper” en “bankzitter”

Blijkbaar had hij (vooral tijdens en na de oorlog) maar weinig werk; de meesten hebben hem in die tijd slechts gekend als zwervend door Borne. Daar liep hij licht voorover gebogen op zoek naar weggegooide sigaren- en sigarettenpeuken. Maar dat liet hij niet zo blijken; hij deed het op slinkse wijze. Naderde er iemand, terwijl hij zich bukte om een peuk op te rapen, dan deed hij net alsof hij zijn schoenveters strikte. De zo vergaarde tabak liet hij thuis op de kachel drogen en gebruikte die voor eigen consumptie. Op het laatst liep een, door het peukenrapen, scheefgegroeide Jan door het Bornse straatbeeld. Tussen zijn rondes door

Situatie woning en straten eind 1958. Op perceel 4536, met pijl aangegeven, stond de keet van Jan van de Pel.

De straatnaamgeving is sindsdien ook gewijzigd. Oude Deldensestraat nu Steenbakkersweg; Letterveldweg nu Veldovenweg; Deldense dwarsweg nu Leemweg.

zat hij vaak, in gezelschap van andere (kleurrijke) dorpsgenoten, op de Prinses Irenebank op het Dorsetplein.

Verder werd hij regelmatig gesignaleerd, zittend op de grond voor het winkelpand van Wegter, tegenover de R.K Stephanuskerk, vanwaar hij een goed overzicht had op zowel de (toenmalige) Almlosestraat, de Grotestraat, de Nieuwe Kerkstraat als de Stationsstraat. Alleen als de Bornse jeugd Jan plaagde kon hij boos worden; verder deed hij geen mens kwaad.

Jan's andere domicilies en bezittingen

Wanneer Jan precies uit oud Borne verkaste naar zijn, roemruchte groene keet gelegen nabij het bosperceel *Poatersdennen*, in de driehoek Deldensedwarsweg–Letterveldweg–Oude Deldenseweg (zie schetsje), heb ik niet exact na kunnen gaan. Het moet na 1929 zijn geweest, want in de kadastrale gegevens van dienstjaar 1929 is Jan zijn woonadres nog aan de Hambroickstraat. In de oorlog had Jan, vanaf 1942, in zijn keet inwoning van de toen 9-jarige Hendrik J. Akkershuis. (geb. 27 juli 1933), afkomstig uit Almelo. Er blijken ook broers en zusjes van Hendrik bij andere gezinnen in Borne te zijn ondergebracht. Blijkbaar golden toen andere normen, want het verbaast mij dat zo'n jong kind bij een alleenstaande en armlastige oudere man wordt ondergebracht. Maar de moeilijke oorlogstijd zal daar wel debet aan zijn geweest.

Na de oorlog moet Jan, volgens een buurtbewoonster, nog een andere, ongeveer even

Interieurfoto van de keet genomen vlak voor de afbraak in 1956. Geheel rechtsonder hangen aan haakjes de kwasten nog aan de muur.

oude huisgenoot hebben gehad, namelijk een zekere Klaas Mulder. Later is de keet naarmate Jan ouder werd, min of meer verworpen tot een wanordelijke bouwval. Met een altijd openstaande voordeur, die voor Jan blijkbaar moeilijk viel af te sluiten. Jan hield bij zijn keet ook een geit en een aantal katten. Als naaste burens had hij de familie Fokke en Geesje Rotman, die met hun veertien kinderen ook in een houten barak woonden. Later kwam daar nog een andere familie Rotman bij wonen.

In deze afgelegen driehoek woonde in een (normaal) stenen huis de familie Leeftink. Jan Leeftink fungeerde nog als één der laatste dorpsomroepers hier in Borne, bekend als "Jan met de Pan", maar had ook als bijnaam "Nijverdalse Jan".

Later, in 1956 koopt deze het restant van de woonkeet met de ondergrond (ca. 1000 m²). Maar, volgens een naast familielid van Leeftink, niet rechtstreeks van Jan Smit maar met een omweg. Jan wilde de grond namelijk niet aan zijn buurman Leeftink kwijt. Via notaris van de Sandt, die zich toen op Leeftink's verzoek als koper opwierp, kon Leeftink de grond alsnog via deze notaris verwerven. De hele transactie moet een paar duizend gulden hebben gekost. Er ging toentertijd een gerucht door Borne dat onder de vloer van de keet ettelijke verlopen, dus waardeloze bankbiljetten moeten zijn gevonden. Hennie Egberink, die wat later ook de (in de fik gestoken) barak van Rotman heeft verwijderd, kon mij dat niet bevestigen maar het eerder genoemd familielid van Leeftink beaamde dat wel met de toevoeging dat Jan van de Pel erg zuinig leefde!

Merkwaardigerwijs had Jan Smit nog meer onroerend goed in zijn bezit. Zo bezat hij, naast grond, ook jarenlang een dubbel woonhuis aan de

De laatst bekende foto van Jan van de Pel in Borne. Hij staat hier (zie de pijl) rechts van molenaar H. Velthof en kijkt naar de intocht van neomist F. Weghorst in augustus 1960. In de landauer, ter hoogte van boekhandel ten Tusscher aan de Grotestraat, zit naast de nieuwe priester, pastoor Scholten Reimer van de Sint Theresia parochie met tegenover hem de moeder van de neomist.

Tichelweg. Het verhaal gaat dat Jan zo af en toe gewichtig om dit woonblok heen liep, zijn bril opzette en de staat van onderhoud monsterte, waar op het laatst bijna geen verf meer opzat. In 1949, hij is dan 65 jaar oud, verkoopt Jan uiteindelijk deze nu nog bestaande panden, gelegen aan de Tichelweg 20 en 22.

De vraag die, al schrijvende aan dit artikel, bij mij opkwam: Waar bleven toch de inkomsten van het schilderwerk, de huur van zijn huizen en later de verkoopsom van zijn onroerend goed? Ook moet Jan, denk ik vanaf zijn 65^e jaar in 1949, via de "Noodwet Ouderdomsvoorziening", die in 1957 werd vervangen door de huidige A.O.W, ook ouderdomsuitkeringen hebben ontvangen. Aan kleding, woonkosten, enz. gaf hij nagenoeg niets uit. Ook heb ik nooit gehoord dat Jan aan de drank was. Werd hem het geld afgetrosgeld? Of had hij ooit een geheime liefde met een nasleep van verplichtingen?

Of ging het Jan, simpelweg, gelijk de eekhoorn, die in het najaar zijn vergaarde schaalvruchten, e.d. her en der verstopt om de winter door te komen en deze lang niet altijd weer terug weet te vinden.

Toen ik kort voor het afsluiten van dit artikel het verhaal van de gevonden bankbiljetten onder de vloer van Jan zijn woonkeet toch nog bevestigd kreeg uit (eerderegenoemde) betrouwbare bron, denk ik ook dat Jan inderdaad zuinig leefde en bijna al zijn geld ophoofte. Wellicht dat ook anderen bewust of onbewust op deze "appeltjes voor de dorst" zijn gestuit en zo hebben meegeprofiteerd van Jan zijn verstopte kapitaaltjes?

In 1956 wordt de keet ontruimd en afgebroken. Van de man links is geen naam bekend. De rechter persoon is mogelijk een Vaalt.

Na het verlaten van zijn houten keet trok hij in bij "Dikke Bet" Pieterse aan de Parallelweg (hoek Azelosestraat), waar Huls van den Nieuwboer ooit als kruidenier begon. In dit inmiddels verdwenen woonblokje woonde onder andere ook een familie Hensen. Toen er achteraan de Von Bönninghausenstraat in 1956 huizen werden gebouwd (*die in 1994 weer zijn gesloopt*) verhuisde Jan op 27 april 1956, mee met de familie Albert ("Appie") Hensen en kwam in hun schuurtje te wonen.

Tijdens een bejaardenuitstapje begin vijftiger jaren in de vorige eeuw. Van links naar rechts: Jan Smit (alias Jan van de Pel); Jan Velner (alias de Potkan) en Wolbrink (alias 'n Broodjager).

Vertrokken naar Winterswijk

Op de hierboven afgebeelde foto staat Jan links op de achtergrond. Ik dacht zelf dat de foto in Winterswijk was genomen, maar volgens Henny Egberink, die de foto in bezit heeft, is de foto gemaakt tijdens een bejaardenuitstapje in de begin 50-er jaren. De namen van twee mannen (volgens Egberink) staan onder deze foto vermeld. Wat wel opvalt is dat Jan bij deze gelegenheid strak in het pak zit. Zo keurig heb ik hem nooit gezien. Ook de reclame op het fietsenrek met Grolsch Bier duidt er meer op dat de foto buiten Borne moet zijn genomen. In die tijd waren er volgens mij in Borne nagenoeg alleen maar café's die Hengelosch tapten.

In 1961 (of 1962) is Jan plotseling uit het straatbeeld van Borne verdwenen. Bijna niemand wist dat hij in het verpleeghuis *Erica* in Winterswijk was geplaatst. Niet, zoals ik dacht, door bemiddeling van de Bornse Nederlandse Hervormde gemeente, maar waarschijnlijk wel via bemiddeling van de afdeling Sociale Zaken van de gemeente Borne is hij daar opgenomen. Het vreemde is dat hij hier in Borne nooit is uitgeschreven uit het bevolkingsregister maar evenmin in Winterswijk als nieuwe ingezetene is ingeschreven.

Jan's overlijden en begrafenis

Op 18 oktober 1963, drie dagen na zijn 79e verjaardag, overlijdt Jan na een korte verpleegtijd in

het R.K. Ziekenhuis te Winterswijk. De Bornsche Courant van 31 oktober 1963 vermeldt dat één van de laatste Bornse dorpsfiguren is overleden. Ook is te lezen dat deze eenzame man een verwoed harmonicaspeler was, die vroeger in de zomer voor zijn ouderlijke woning, urenlang zat te musiceren.

Op 22 oktober 1963 vindt de begrafenis op het kerkhof te Winterswijk plaats. Onder een handjevol belangstellenden is Appie Hensen de enige daar aanwezige medelevende uit Borne. Na de lezing van

Psalm 23: *De heer is mijn Herder*, door de heer W. Bloemendaal, hervormd predikant te Winterswijk, hield deze aansluitend een grafrede. Van Hennie Egberink kreeg ik de tekst van deze toespraak, die ik hieronder onverkort weergeef:

"Het gebeurt niet vaak dat zo weinigen samenkomen om bij de groeve afscheid te nemen van iemand die is heengegaan. We kunnen wel zeggen, dat, als men eenzaam sterft, ook het leven eenzaam is geweest. Nu is het zo dat Jan Smit, die we thans begraven, het alleenzijn nooit als een last heeft beschouwd. Ruig en vol van zwerven is zijn bestaan geweest en weinigen keken naar hem om. Daarom moet hier wel gezegd worden, dat zij die hem verzorgd hebben voordat hij naar Winterswijk werd gebracht, dank verdienen. Zij hebben hun best gedaan, zo lang het mogelijk was. In Winterswijk heeft Jan Smit een goede verpleging gehad, eerst

in Huize Erica, daarna in het R.K. Ziekenhuis. Hij is de weg gegaan, die in psalm 23 wordt beschreven, de weg van de schaapskudde, soms langs frisse wateren, maar heel dikwijls ook door donkere dalen van verlatenheid en teleurstelling. Wie weet, wat er allemaal in het hart van deze eenzame is omgegaan? Een bekende figuur uit Borne is heengegaan. We nemen afscheid van Jan Smit en we hopen dat de Goede Herder, Jezus Christus onze Heer, hem heeft opgenomen in zijn erbarmen".

Wie weet heeft Jan op zijn eenzame sterfbed nog gefluisterd: *"Zing mi-j nog efkes dat tooverloot"?*

Geraadpleegde literatuur:

- *Markante Bornenaren (Borne 800 jaar)*
- *Grepen uit de historie van Borne (M.G.E. van Harten-Fransen)*
- *Rond Horst en Hof te Borghende (Vriendenkring Bussemakerhuis)*

Met dank aan hen die mij wederwaardigheden over Jan van de Pel hebben verstrekt en met name aan Anja Tanke (gemeentearchief Borne), Hennie Egberink en Harry Baartman die mij ook foto's deden toekomen.

Ook dank aan Hans Leuwerink voor de beschikbaar gestelde tekening.

Wie herkent wie?

De redactie ontving twee foto's en wij roepen nu uw hulp in. Herkent u personen op de afgebeelde foto's? Uw reactie kunt u mailen of sturen naar het redactieadres.

Dit zijn de leden van een Borns zangkoor. De foto zal rond 1930 gemaakt zijn. De namen van twee leden zijn bekend, te weten nr. 33 Jo Bartelink (zij trouwde met Zijlstra/De Gruijter kruidenier Gloerich) en nr. 9 haar vader Bernard Bartelink. Wie weet om welk zangkoor het gaat en wie kent de namen van de andere leden?

Afgebeeld zijn leden van de gymnastiekvereniging D.O.O. (Door Oefening Ontwikkeling). Wie zijn de personen op de foto en waar en wanneer is deze genomen?

Ofzeen

Johan Kwast

“He-j zin um vanmirrag met miej hen fietsen te goan?” “Och, ’t kan miej nich schellen”. “Dan tref wiej mekaa bije café Brandriet, doar achter an de Langestroat, in Deelden.” “Hoo laat wo-j vot?” “Um 1 uur”. “Um 1 uur al?” “Joa, want wiej goat ’n heel eand in ’t roond”. “Non ja, toe dan meer”. Met dee weure gungen Jan Borrink en ik den zoaterdagemorgen noa ’t leste uur, de MULO-klas oet, de hearfstvekaansie in. Gauw noar ’t hoes wat etten, en dan der voort mear ees good tegen an. Woar hen, dat mos wiej nog oetveenden.

Um iets vuur één zat ik, achter ’n gleaske fris, oonder de veranda van ’t café. Ik met ne oale fietse; loodzwoar, nen degelijken van wied vuur ’n oorlog, den ik van mien opa har kregen. Wat votgooien, dat was der nich bije. De fietse in ’t rek en ik, wiej wussen nog nich half wat oons te wochen stun. ’t Was good één uur, en in de wiedten doar kwam Jan an peddelen. Ziene noagenog nije fietse zol van mirrag de vermeuidheidsproef ofleggen. Vol mood, bestegen wiej efkes later oons stoalen ros. Doar gung ’t hen, de oale A1 op; oawer Goor en Maarkel, op Hoolten op an. Wiej harren de sökken der good in, dat sprök vanzölf. Vuuroawer, ’n boek op ’t steur, de haande um de koplamp, zo sjezen wiej achter mekaa an. Noa Maarkel, gung et oawer de lange eentonige kleenkerstroat noar Hoolten. Verdand, neargens noar kieken, trappen da-j schel kiekt. ’t Was waarm vuur de tied van ’t joar, en wiej zweten oons kepot. In Hoolten vuur ’t eerste maal mear efkes van de fietse of. Woarum eigenlijk, want de weanige ceanten dee wiej bije oons harren, ha-w bije Brandriet al soldoat maakt.

“Wiej könt et wal ees op Deawenter an holen”, zeg Jan. “Doar wont nog familie van oons en as ’t nich aans wil, kö-w doar misschien ok wal bliewen sloopen”. Joa, fantasie genog. Mear nog wieder van Boorn of, en nog meer extra kilometers maken op miene loodzwoare fietse, dat zag ik nich zitten. “Nee, loa-w ’t mear rechts of op Riessen anholen”, stellen ik vuur. En dös of nich, verdand, verdand gung ’t, de kaant van Riessen oet. Mear Jan en ziene fietse wussen nog van gin opholen. “Loa-w et toch voort nog mear effen links of, binnenduur op Nijveredal anholen”, zeg Jan. Eargens bije nen zaandweg sleugen wiej of. Oonze fietsen harren noe heel wat te verduren in dat mulle zaand, en wiej zölf harren der zo ok nog wal rap ’n maal genog van. Toch mear verdand kleaien, aans kwam ie der nooit. Noa veloop van tied ha-w gin idee woar wiej oethöngen. Één ding was oons wal dudelijk, wiej warren nog lange nich wierum in Boorn. Wiej gapen van ’n dös; en nich zo’n klean betje. Ik har de knollen op. Neargens was ’n hoes of goo meanske te zeen. Bije ’n klean veeld met halfwas koolrapen, leute wiej oons van de fietse zakken. “Loa-w eers

mear ees ’n zetje goan rösten”, zeg Jan. Hee zag ’t deank ik ok nich meer zo zitten. “Joa”, zeg ik, “en wiej trekt ’n paar knollen op; alns is better as niks”. Hoo langer wiej doar zo zatten, hoo meer oons de lol an ’t fietsen vegung. ‘k Zeg, “Jan, wiej möt wierum jong, noar de harde weg en dan op ’t hoes op an”. “Joa, dat liekt miej ok ’t beste”, zeg-e.

Noa veloop van tied stun wiej op “’t Schild” in Riessen. Doar he-w oons vol water loaten lopen, en too gung et verdand, op weg noar Eanter. Ok doar der wier of. ’t Was net of ik nen olifant in de koar har. ‘k Trappen miej kepot, en oons tempo moch gin naam meer hebben. “Wee-j wat, loa-w ruilen van fietse, dat wil misschien nog wat helpen”, zeg Jan. Dat vuurstel hef-e weten. Wiej warren nog nich halfweg Boornerbrook, of ok bije Jan gung ’t leamke heanigan oet. Vuur de zovölste maal, wier ’n bearm in. “Wat ne zwoare, oale, roffietse he-j toch”, foetern Jan. “Hoo kom wiej ooit nog in Boorn”. In elk geval nich, a-w nich wier opstegen. Mear, ’t wörden nog slimmer.

Noe gung ’t um de paar hoonderd meter: van de fietse, op de fietse, der wier of en mear ’n eandje lopen. Wiej scheuten der nich völ met op; ’t wol gewoonweg nich meer!! Wiej harren niks meer bije te zetten, zatten der kats duurhen; wiej laggen vuur ’t grondhoolt. Noa völ martelen, he-w oons, op Boornse grond, bije ’n Hoondenboarg, van de beene smetten. Wal meer as ’n uur he-w doar in nen hooltwal leagen; oet’eteld, en te meu vuur wat dan ok. “As ’t aans nich wil, dan mö-w oons mear duur de plietsie op loaten halen”, zeaden wiej tegen mekaa. Joa, joa, mear a-j dee op ’t slimste neudig bint, zee-j ze nich.

Vuur mien geveul, meer dood as leawend, he-w oons tegen ’n oawend noar hoes hen ’eslept. Van de beene, ’t berre in, bijekommen, dat alleen was ’t wat nog tellen. En ik heb de neudige uren maakt, doar kö-j wal gerös op wean.

“Och ja, ie BINT joonk en ie WILT wat; “mear ’t möt wal ’n luk bije de weg bliewen”!

Grutter en slijterij van Wezel aan de Bleek: Volharding, nostalgie en kennis van zaken onder één dak

Harry Filart

Momenteel staat in de Oale Schöp een maquette opgesteld van de kruidenierswinkel en van de slijterij van de fa. van Wezel. Een stukje nostalgie waarvan men smult. Heimwee naar grootmoeders tijd. Wie kent niet de authentieke indeling. Te beginnen bij de toonbank waarbij de rode weegschaal alsook de koffiemolen meteen in het oog springen. Verder een rek met stolpflessen gevuld met allerlei snoepgoed en niet te vergeten de fraaie achterwand met de vitrines gevuld met uiteenlopend koopwaar. In een levensmiddelenbedrijf van weleer werd alles afgewogen waar de klant bij was. Van bruine bonen tot koffie en van grauwe erwten tot suiker en zout, veelal verpakt in een papieren zak.

Moeder van Wezel in de deuropening van de winkel aan de Nieuwe Kerkstraat rond 1925

nu Albert Heijn, weliswaar op een veel grootschaliger wijze, zijn producten slijt. Steven van Wezel ging in zee met de N.V. Albino Maatschappij, een bedrijf van joodse komaf, dat voornamelijk in de noordelijke provincies winkels bevoorraade. Van Wezel was echter franchisenemer en dat betekende volkomen eigen baas.

Ondanks het feit dat in de twintiger jaren van de vorige eeuw Borne veel kruidenierswinkels kende liep de winkel van Van Wezel goed. In 1927 ging men zelfs voor nieuwbouw. Aan de Hofstraat 31-33 werd door de firma Geerligts uit Hengelo, die aannemer was - zoals Gerrit het vertelde - een oom van moeders zijde, een pand neergezet met twee winkels. Deze werden in 1928 geopend.

Vader opende naast de kruidenierswinkel ook een wijnhandel. Hij was inmiddels dephouder geworden van de bekende Kempinski wijnen. Met de verhuizing naar het nieuwe pand eindigde niet lang daarna ook de samenwerking met Albino. Steven van Wezel noemde zijn winkel De Volharding. De Maatschappij kon dit maar moeilijk verkroppen en deed verwoede

Aanprijzingen om deze tentoonstelling alsnog te bezoeken zijn nooit weg. Mede daarom volgt hier een stukje geschiedschrijving over de markante winkel aan De Bleek. Het is Gerrit van Wezel zelf, die ons op een uitnodigende manier meeneemt naar vroegere tijden. In een appartement aan de Hofstede Crullstraat, waar hij woont met zijn vrouw, heb ik gesproken met een aimabele man, bovendien een rasverteller naar wie men graag luistert.

Van Albino naar Volharding

Gerrit begint zijn verhaal in 1922 toen het huwelijk plaatsvond tussen vader en moeder Van Wezel. Het kersverse echtpaar van toen startte aan de Nieuwe Kerkstraat, nummer 20, een kruidenierswinkel. Het is de plek waar

Vader van Wezel toont vol trots zijn nieuwe winkel

De bekende winkel van Van Wezel aan De Bleek zoals we die nog kennen. In het kruideniersgedeelte is momenteel restaurant De Eetkamer gevestigd. In de slijterij huist op dit ogenblik Multi Wish Funshop. Opmerkelijk is dat dit pand in de loop der jaren tot tweemaal toe een ander adres kreeg. Begon het in 1928 als Hofstraat 31-33, in de jaren zestig werd het Aanslagsweg 2-4 en inmiddels is het al decennialang De Bleek 18-20.

pogingen om in ons dorp een voet aan de grond te houden. In eerste instantie werd geprobeerd om Doeschot aan de Stationsstraat over te nemen, maar deze peinsde er niet over zijn zaak te verkopen.

Uiteindelijk startte Albino aan de Hofstraat – naast waar nu slagerij Rensink is gehuisvest – toch een winkel. Hier werd een chef opgezet en wel de heer Wessels uit Enschede. Dit was de vader van Ben Wessels die jarenlang aan de Grotestraat een delicatessenzaak had. Toen de oorlog uitbrak vertrok Albino (joods) noodgedwongen uit Borne. Na de oorlog verrees op deze plek de Centra winkel van H. Tjihuis.

Door de jaren heen

Het gezin Van Wezel kreeg twee zoons en één dochter. De beide zoons traden in de voetsporen van hun vader. Willie was al in de zaak toen ook Gerrit in 1949 zijn kruideniersdiploma behaalde.

Voorbeeldig vonden zij het zakelijk inzicht maar vooral ook de grote vakkennis van vader, die tot zijn 86-jarige leeftijd in de winkel werkzaam bleef.

Zo weet Gerrit zich te herinneren dat zijn vader er niet voor terugdeinsde om, als het bijvoorbeeld ging om kaas, 1000 kilo ineens in te slaan. Zoals het een goede grutter betaamt wist hij precies hoe te handelen. Meikaas, ook wel graskaas genoemd – kaas van weidend vee – liet

hij op een juiste manier rijpen om het van jong via belegen naar oud aan de klant te verkopen. Peulvruchten werden door Van Wezel senior al ingekocht voordat deze gezaaid werden. Diverse koffiesoorten werden door hem op een dusdanige manier gemengd tot hij een geurige melange met de perfecte smaak verkreeg, evenzo deed hij met thee.

Er moest hard gewerkt worden in de winkel, maar men ging ook met plezier de boer op om de boekjes op te halen. De boodschappen werden daarna met de transportfiets en later met de auto bij een trouwe klantenkring afgeleverd.

Het was met name de gemoedelijkheid waarmee De Volharding zich staande wist te houden tussen supermarkten die zich ook in Borne gingen vestigen.

In 1964 werd de vennootschap onder firma S. van Wezel en Zn. opgericht.

Willie bleef de kruidenierswaren trouw, terwijl Gerrit zich meer en meer bekommerde om de slijterij. Hij verdiepte zich met veel elan in de wijn, in de wijnbouw in het bijzonder. Vele reizen maakte hij naar wijngebieden en bracht het uiteindelijk tot erkend vinoloog. Zijn opgedane kennis deelde hij maar al te graag. In de regio verzorgde de bevlogen wijnkenner vele cursussen.

Willie hier bezig met het malen van koffie

Jarelang verzorgde hij slijtersopleidingen door het gehele land. Daarnaast gaf hij een tijdlang ook les aan het Hanzecollege in Zwolle en aan de Hofkampschool in Almelo. Een en ander deed hij met plezier maar ook de slijterij bleef trekken.

De handelsgeest zat Gerrit blijkbaar in het bloed toen hij op een opmerkelijke wijze het merk Jan Doedel in handen wist te krijgen. Tijdens een autorit van Harderwijk naar Borne maakte hij een perfecte deal. Het leverde hem zijn eigen huiskmerk op. In de regio verwierf hij bekendheid met o.a. zijn Bornse kruidenbitter, 't Opkikkertje met een eigen receptuur en bovendien verdiende hij naam en faam met het Twents Neutje. Zelfs de gemeente Borne was blij met Gerrit de slijter, want een borrel van Van Wezel werd ontzettend gewaardeerd als relatiegeschenk, zowel binnen als buiten de landsgrenzen.

In 1992 werd de kruidenierszaak De Volharding gesloten. De slijterij werd nog doorgezet tot 1995. Na een leven van hard werken gingen de beide broers genieten van hun vrije tijd. Gerrit verhuisde na het opheffen van de zaak naar Holten, maar inmiddels is hij al weer een paar jaar terug in zijn geboortedorp.

Gerrit achter de toonbank van "zijn" winkel

De expositie waarvan hijzelf de grote animator is, is nog te zien tot oktober van dit jaar. Tijdens de opening, op zondag 18 april – Beste van Borne – is de tentoonstelling al massaal bezocht. Een kleine impressie ziet u hieronder.

Drie opnamen gemaakt tijdens de opening van de tentoonstelling op 18 april in de Oale Schöp aan de Watertorenstraat 13. U kunt de tentoonstelling nog bekijken tot 31 oktober 2010.

Bornse mannen in dienst van het vaderland -2

Anja Tanke

In het eerste deel over Bornse mannen in dienst van het vaderland in *Boorn & Boerschop 2009* nr. 3 zijn de lotgevallen beschreven van Julius Protzmann die koos voor een vrijwillig dienstverband bij het K.N.I.L. In het tweede en laatste deel van deze serie gaat het over mannen die niet vrijwillig kozen voor het leger. Zij kwamen op voor hun nummer en vervulden hun dienstplicht. Tot 1922 werd daarvoor de term *nationale militie* gebruikt. In het archief van de gemeente Borne is veel correspondentie te vinden over de Nationale Militie. Aan de hand van het archiefmateriaal treedt een aantal mannen voor het voetlicht.

Wat is de Nationale Militie

De Nationale Militie is de opvolger van de gewapende burgerwacht uit de Franse periode. Nadat Nederland in 1813 onafhankelijk was geworden, werd het leger gereorganiseerd. De militie moest voortaan zorgen voor de verdediging van het vaderland. Het korps Nationale Militie bestond uit mannen die vrijwillig dienst namen en bij een tekort daarvan, uit dienstplichtige militairen. In 1861 wordt bij wet vastgelegd dat het korps zal bestaan uit 55.000 manschappen, waarvan ieder jaar 11.000 man wordt vervangen door een nieuwe lichte. De dienstplicht duurde dus vijf jaar. Toen in 1922 de Dienstplichtwet van kracht werd, is de militie opgeheven.

Bornse mannen "op herhaling", begin jaren '20. Onder: E. Kraaijenveld, J. Aalderink en J. Kraaijenveld. Midden: Leushuis, Reekers (uit Almelo), Jan Kempers en Egbert Nijmeijer. Staand: Herman Kerkhoven, Wim Cremer en Johan Leushuis.

Wie moet in dienst

De registratie van dienstplichtigen vond plaats in het jaar van de 18^e verjaardag in de gemeente waar de man woonde. Er was een aantal eisen waaraan de vrijwilliger of loteling moest voldoen. De mannen

waren ongehuwd of kinderloos weduwnaar, minstens 1 m 56 lang en lichamelijk geschikt. De registers waarin de dienstplichtigen staan ingeschreven worden militieregisters genoemd. Deze registers zijn in te zien in het Borns gemeentearchief.

19	1 Gelder (van)	1 Borne	1 16	1 Borne	1 Benjamin	1 El 663 strepen.	1 beender
	2 Aron	2 Cuijper	2 februari	2 Overijpe	2 van Gelder	Aangezicht rond	deels
	3	3 1849		3	3 Sara	Voorhoofd hoog	
				4	4	Oogen grijs	
				5	5	Neus dik	
				6	6	Mond gewoon	
						Kin rond	
						Haar bruin	2 1/2 aak
						Wenkbrauwen id	50 1/2 10
						Merkbare teekenen	geen

Inschrijving in het militieregister van Aron van Gelder in 1869. Alle persoonsgegevens worden in kolommen opgesomd. Aron is geboren in Borne op 16 februari 1849 als zoon van Benjamin en Sara van Gelder. Hij is zonder beroep. Signalement: 1 el 663 strepen, aangezicht ovaal, voorhoofd hoog, oogen grijs, neus dik, mond gewoon, kin rond, haar bruin, wenkbrauwen idem, merkbare teekenen geen. Aron wordt vrijgesteld wegens broederdienst.

In 1862 is een reglement voor geneeskundig onderzoek van kracht geworden. Op de lijst staan aandoeningen die het uitvoeren van de dienstplicht bemoeilijken, zo niet onmogelijk maken. Veel van de genoemde kwalen zijn nu goed behandelbaar. Je zult het toen maar gehad hebben! De lijst met afkeuringgronden is in totaal 10 pagina's lang.

Hieronder een bloemlezing:

- *Splijting, misvorming en ontaarding der nagels, met pijn of belemmering in de bewegingen.*
- *Uitgebreide versterving van de algemene bekleedselen.*
- *Zeer stinkend algemeen of plaatselijk zweet, vooral aan de voetzool, vergezeld van een roosachtige toestand.*
- *Te kleine (dwergvormige) lichaamsgestalte. Verlamming van een der duimen, van een of meer vingers of vingerleden.*
- *Buiten- of binnenwaartsche, vóór- of achterwaartsche kromming van één of beide knieën, waardoor het gaan zeer bemoeijelijkt wordt, of de militaire houding niet kan worden aangenomen.*
- *Verstijving (anchylosis) of verkromming der teenen, wanneer daardoor het marcheren of het dragen van het schoeisel bemoeijelijkt wordt.*
- *Verlies of beenbederf van de tanden en kiezen in dien graad, dat daardoor het spreken, bijten en kaauwen belemmerd worden.*
- *Splijting of verlamming van de sluitspier van den aars, met onvermogen om de drekstoffen terug te houden.*
- *Zeer stinkende adem uit den mond of door den neus.*
- *Alcohol-kwaadsappigheid.*
- *Misvorming van het hoofd, waardoor het dragen van het hoofdtooisel verhinderd wordt.*
- *Hardnekkige en aanhoudende hik.*

Iedere gemeente kreeg jaarlijks een contingent opgelegd van het aantal mannen dat 'geleverd' moest worden. Als er meer mannen waren dan het te leveren contingent werd middels loting bepaald wie in dienst moest en wie niet. Deze loting werd verricht door de militieraad. Alle mannen uit een bepaald lichtingsjaar trokken een nummer. Had men pech dat men een laag nummer trok, dan wachtte de dienstplicht. Een hoger nummer werd meestal niet opgeroepen tenzij er door afkeuring of overlijden alsnog een plaats ingevuld moest worden. De dienstplichtigen traden in hun twintigste levensjaar in dienst. Bornse mannen kwamen over het algemeen terecht bij de infanterie.

Vrijstelling of afkeuring

Vrijstelling werd verleend als bleek dat de loteling de enige wettige zoon was. Jongere zonen konden weer vrijstelling krijgen wegens broederdienst. Ook op basis van lichamelijke gebreken kon iemand vrijstelling krijgen. Zo kreeg Hermannes Kuipers in 1832 één jaar uitstel wegens 'lamheid'.

Sommige mannen werden afgekeurd. De reden van afkeuring staat ook weer vermeld in het militieregister, o.a. Bernardus van de Weer wegens een zwakke borst en zwak gezicht, Derk Looijs en Antonie Jenneboer wegens geringe lengte, zij waren

resp. 1 m 47 en 1 m 40 lang. Johannes Holtkamp werd afgekeurd wegens knobbeltering¹. Hij overleed voordat hij in dienst moest.

Remplaçanten

Tot 1898 kon iemand die was ingeloot zich laten vervangen door een remplaçant. Van deze mogelijkheid maakte Bernard Nieuwenhuis gebruik. In het militieregister staat zijn signalement vermeld: *1 el 656 strepen (lengte 1 m 65), aangesigt ovaal, voorhoofd hoog, oogen bruin, neus groot, mond gewoon, kin rond, haar bruin, wenkbrauwen idem, merkbare teekenen geen*. Omdat hij een laag lotnummer trok werd hij tot de dienst aangewezen. In het militieregister laat hij noteren dat voor hem in de plaats dienst zal nemen Bernardus Seegink met lotnummer 68. Zo'n vervanger deed dat niet voor niets. Meestal werd bij aanvang van de dienstplicht een bedrag betaald en het restant bij de afloop ervan. Vaak werd een contract opgesteld dat werd vastgelegd bij een notaris. De remplaçant kreeg voor zijn diensten een mooi bedrag. Dat kon wel oplopen tot f 300,-, rond 1875 het jaarsalaris van een arbeider. In de praktijk konden daarom alleen de beter gesitueerden zich vrijkopen.

Desertie

De straffen voor desertie waren niet mals.

In mei 1831 ontvangt de burgemeester een brief van de gouverneur van de provincie Overijssel over de veroordeling van Johannes Huisman: *...dat de milicien Johannes Huisman, nummer verwisselaar (remplaçant) van Jan Hendrik Dijkers loteling van 1826, bij vonnis van de temporairen krijgsraad van de vesting 's Bosch d.d. 18 januari 1831 veroordeeld is tot tien jaar kruiwagenstraf met vervallen verklaring van den militairen stand wegens begane desertie uit eene vesting in de nabijheid van den vijand door middel van een valsche verlofpas, of permissie billet*. Met de hierboven bedoelde vijand worden de vijandigheden tijdens de Belgische opstand bedoeld. Bij een kruiwagenstraf werd de veroordeelde geplaatst in een militaire strafgevangenis en onderworpen aan dwangarbeid.

Noten

1. Knobbeltering: vorm van tuberculose die zich voordoet in het skelet.

website van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie

Met dank aan Hans Gloerich voor diverse militiereglementen.

Langs dorpse wegen en straten

Jaap Grootenboer

Het Architectuurcentrum Twente organiseerde op 15 oktober 2009 in Borne een themabijeenkomst: *Het recht van de Rondweg*. Eén van de sprekers was Jaap Grootenboer. Hij belichtte de historie van het vervoer en de staat van de wegen in en rond Borne. Op verzoek van de redactie heeft Jaap zijn lezing ter beschikking gesteld voor publicatie in *Boorn & Boerschop*.

De oude weg van Borne naar Delden over het Bokdammerveld¹

Inleiding

Het is niet de bedoeling, om platgetreden paden te bewandelen, om vooraf in stijl te blijven. Bijvoorbeeld: De oude, historische kruising in het oude deel van Borne is kalm en ongevaarlijk? Laten we zeggen, dat de Meijershof dat kruispunt heeft? Een weg vanuit het zuiden, vanuit Hengelo, via de Oude Hengeloseweg, over de Ennekerdijk naar Weerselo, want verder dachten de vroegere bewoners niet. Ze moesten in vroegere tijden immers alles lopen. De weg van west naar oost, was belangrijker en die geven we meer aandacht.

Over smalle paden lezen we wel in de kronieken uit de middeleeuwen, toen handelaars soms te voet, soms te paard langs landwegen hun weg moesten vinden. We lezen dan over eindeloze dagen van voortbewegen, van gevaren op de weg en van vrees voor allerlei struikrovers. Je ging in die tijd echt niet op pad zonder wapens. Belevissen in die tijd worden wel eens in geromantiseerde vorm meebeleefd bij het zien van films als "Robin Hood" en zijn trawanten, die op enge momenten als rijpe appels uit de bomen vallen om rare dingen uit te vreten met de passerende reizigers. De belangrijke handelsverbinding van west naar oost in de middeleeuwen liep van Amersfoort, over Deventer naar Duitsland. De handelaars passeerden dus Twente en Twente gold toen als een grote wildernis van heidevelden en moerassen. Tot rond 1650 volgde men nòg steeds die smalle paden door de wildernis. Men probeerde zo snel mogelijk de toenmalige schaars bewoonde wereld te bereiken.

Door de wildernis

Wie de Hottinger kaart van ongeveer 1780 bekijkt, raakt wel overtuigd van de haast onmetelijke ruimte aan moeras en heide. Soms was er geen doorkomen aan. Niet door Twente. Niet door Oost Gelderland. Bijvoorbeeld: Prins Maurits, die in 1597 uit militaire overwegingen een eigen x-stedentocht organiseerde deed er vier dagen over om van Bredevoort naar Enschede te komen. Dan hebben we het over veertig kilometer. Dat is dus tien kilometer per dag. Nu was het veroveren van Enschede voor de prins een zacht gekookt eitje. Enschede had maar één kanon, al was het een hele grote! De wegen waren aan het eind van de achttiende eeuw nog niet veel veranderd.

Dat Twente als een wildernis werd beschouwd blijkt wel uit een uitspraak van de reiziger Gijsbert Karel van Hogendorp die in zijn reisverslag opmerkte: "*De oppervlakte van Twente bestaat voor het grootste deel uit onafoogbare heidevelden*". Zo schreef hij dat hij over deze zandwegen met zijn zware reiskoets met vier paarden had gereden: "*gekrooijen en gehots!*". Hij kon wel eens een beetje gelijk hebben gehad, wat rond 1800 was slechts 8% van de Twentse grond bouwland! In de zomer waren de smalle wegen vaak moeilijk begaanbaar door het droge en dus rulle zand. In de winter was het niet minder erg. Twente was en is natter dan men soms denkt. Het water van de Oldenzaalse Hoogte stroomde naar beneden en vulde het Looledal en het zo door de geologen genoemde "Hengelose bekken"; een gebied, globaal gesitueerd tussen

Borne en Hengelo kreeg veel water. In die vochtige winters stond in de marke Borne soms 320 ha grond onder water. Ter vergelijking: In Ambt Delden was dat zelfs 4.000 ha. {De boeren hadden er niet direct problemen mee: het terugtrekkende water liet altijd een laag vruchtbare klei achter}.

De scheepvaart

De eerste (handels)wegen waren vooral vaarwegen. Wegen van hier naar daar zijn niet alleen van belang voor de bewoners ter plaatse. Wegen zijn juist voor de economie van groot belang. Dat heeft te maken met afstand, afzet en levertijd. Vooral de productiegebieden, die hun waar willen afzetten in steden, waar de markten zijn, hebben belang bij een goede doorstroming van het {handels}verkeer. In Twente was de organisatie van wegverkeer secundair in de tijd van vóór de wegverharding. Vrachtvervoer geschiedde vooral via de scheepvaart.

Twente was werkelijk dooraderd van allerhande beken, maar niet elke beek was geschikt voor de handelsvaart. "De Bijenkorf" ligt dicht bij de straten Schoener en Aak, maar een schoener is een driemaster, die kon echt niet de Bornse beek bevaren en een aak kon er met geen mogelijkheid zijn draai vinden. Waarschijnlijk vond de toenmalige straatnamencommissie namen als pot en zomp niet fraai genoeg.

In het vroege voorjaar en de herfst stroomde er wel water in de beken. De Regge had soms zelfs een breedte van een kilometer. Water genoeg. In de eerder genoemde periode was er zelfs sprake van een levendige scheepvaart op de Loolee en de Bornse beek is daar dan weer een zijtak van. Hoewel er ook dan niet van een geregeld scheepvaartverkeer kan worden gesproken, was het varen, zelfs ook onder zeil, nog redelijk te doen. Vooral in de zeventiende eeuw, toen de fabricage en de handel in textiele goederen, onder andere vanuit Borne fors toenam, en de "import" van turf van Vriezenveen naar Borne aantrok, was redelijke scheepvaart van belang. Vooral in de achttiende eeuw stijgt de linnenproductie behoorlijk. Afhankelijk van het klimaat in de genoemde jaargetijden, was de afstand overbrugbaar en de levertijd in de hand gehouden.

Maar in de zomertijd! Dan regent het meestal minder hard. Dan leveren de vele stromen en stroompjes steeds minder water. Borne was met zijn beek en kleine haven aan de Marktstraat afhankelijk van de Loolee en de Loolee van de Regge. Men probeerde toch nog weg te komen met een reeks van sluisen en sluisjes en met het opwerpen van noodstuwdammen. Hoe dat in zijn werk ging? Stelt u zich voor: Acht tot tien mannen leggen een flinke dam in de rivier of de beek. De schippers zien het werk en weten drommels goed, dat het karwei wel anderhalve dag kan duren, tot de rivier achter de dam drie tot vier voet is gestegen. Dan werd de dam weer doorstoken en de schuiten dreven dan een eind met de stroom mee, waarna de hele procedure weer begon. De geoloog en dichter Staring stond er eens bij en keek ernaar! Geen wonder, dat onder die omstandigheden de reis van Almelo naar Zwolle veertien dagen kon duren. Bedenk daarbij, dat er tussen datzelfde traject ook nog veertien sluisen en sluisjes waren. Meestal was er in de buurt wel

Ondergelopen landerijen tussen Borne en Hengelo in de jaren '30

ergens een schippersherberg om het oponthoud wat op te vrolijken. Nog bekende namen van dergelijke herbergen zijn: Klaas aan de Brug, Binnen Gait, Schuylenburg, Houtman, Rappert en Carelshaven. Bij verschillende van die schippersherbergen stonden eenvoudige houten hijskranen om te laden en lossen. Dan waren er nog de sluisen! Sluisen waren er ook in Borne, één aan de noordzijde. Het viaduct over de toegangsweg naar de wijk Stroom Esch draagt niet voor niets de naam De Sluis. De sluis had een groot rad, waarmee de schuif kon worden opgetrokken. Luuk, de lantaarnopsteker zorgde voor het omhoogtrekken van de schuif. Ook bij Klaas aan de Brug was een dergelijk instrument. De wachttijd bij het stijgen van het water duurde een

poosje. Het zal wel gelijk zijn geweest als bij het opwerpen van de noodstuwdammen. Dan stijgt voor de schippers niet alleen het water, maar dan stijgt bij de schippers ook het adrenalinegehalte. Dat er onderling soms gewelddadige conflicten konden uitbreken bij de noodstuwdam en de sluis laat zich raden. Iedereen probeerde met de bootneus vooraan te komen om zo snel mogelijk mee te kunnen stromen met de rivier. Dan heeft het wachten in de kroeg van bijvoorbeeld Klaas aan de Brug ook zijn negatieve zijde. Een reeks borrels verhoogt de agressie of zo iets.

Wie het verslag uit 1800 van Goldberg, een soort minister van binnenlandse zaken ten tijde van de regering van na de revolutie van de patriotten, leest, komt tot de conclusie, dat het met de wegen, ook de waterwegen slecht gesteld bleef. Het was niet alleen de schuld van het klimaat, niet de schuld van weinig water in de zomer of ijsgang in de winter. De textielondernemingen lieten het vlas roten in het water en de overblijvende rommel werd niet weggehaald. Weelderige zomergroei van waterplanten zorgde voor weerstand. De leerlooier Gerrit Bootsman gebruikte de beek als afvoerkanal voor zijn rommel. Maar ook Spanjaard loosde op de Bornse beek.

De doorgestoken noodstuwdammen werden niet weggewerkt. De noodkreet van alle elf ondernemers in Borne was gelijk: haal als overheid {de overheid moest toen blijkbaar ook opdraven voor het oplossen van deels zelf veroorzaakte vertragingen} alle hindernissen weg te werken. Dit in 1800 geschreven document vermeldt ook de zeer gebrekkige verbinding met Hengelo.

Oldenzaal en Enschede waren ook niet per bootje bereikbaar. Gijsbert Karel van Hogendorp, die we al eerder hebben leren kennen, had bepaald geen hoge pet op van de politieke leiders van Twente. Hij probeerde als landsbestuurder de waterverbindingen te verbeteren ten behoeve van het waterverkeer, maar *“onkunde, onverstand, persoonlijke belangen hebben niet tot het gewenste resultaat geleid”*. Dan toch maar over de weg?

Het wegvervoer

De wegen, ook de doorgaande wegen hadden dus lange tijd voor het vervoer een secundaire functie. De spaarzame reizigers hadden, voor zover ze dit in geschrifte hebben achtergelaten, heel veel moeite met hun tocht naar Twente. In 1769 is er

nog sprake van een discussie tussen Borne en de marke Hasselo over de gang van zaken. Dat is te lezen in het markeboek Hasselo en wel op 22 mei 1769. Daarin meldt de markerichter, dat *“de weg tusschen Oldenzaal en Borne ofschoon en gemeene Heerenweg en postroute egter vooral des winters niet dan in het uiterste gevaar te passeeren is”*. Met deze herenweg wordt de Deurningerweg bedoeld. Zoals gezegd: de onverharde wegen speelden tot ongeveer 1850 een ondergeschikte rol.

Maar al die tijd bleef er toch vervoer per as bestaan. Beroemd waren de zo genoemde hessenwagens: kolossale karren, getrokken door vier of meer paarden. Menigmaal reden er wagens in colonne naar de provinciehoofdstad, om hun lading daar over te laden voor verder transport naar Amsterdam en verder. Ervaren karlieden voerden de wagens over de moeilijke wegen naar Zwolle. Het waren waarschijnlijk beroepskoetsiers. Zenderen telde 11 karlieden, evenals Oldenzaal. Maar Haaksbergen telde er nota bene 58! Maar het bleef behelpen! Willem de Clerq vertelde in 1812 over één van zijn belangrijke tochten naar Twente als secretaris van de Nederlandsche Handel-Maatschappij: *“Het terrein zelf is bewegelijk, dat men per wagen over de weg gaat en het water ziet klotsen in de sloot”*.

In 1813 ligt er een voorstel om de weg van Deventer naar de Duitse grens te verharderen. In de negentiende eeuw komt er een verandering. Het is vooral in dit geval de voortvarende aanpak van koning Willem I. Die had zijn vaderlijke beleid juist gericht op een snelle ontwikkeling van de vaderlandse economie. Vanaf die tijd begon men op provinciaal niveau met de verharding van de zeer belangrijke doorgaande wegen Zwolle – Heino – Raalte – Wierden en Almelo en verder {het is net of je in de trein zit en passerende stations opnoemt!} en de grote heerbaan Deventer – Holten – Markelo – Goor – Delden – Hengelo en verder. Ook langs 's heren wegen liep het niet allemaal vlot. Aan de wegen zijn hindernissen te merken. Dat waren de vele tollens. Tussen Zwolle en Almelo telde men er

Voormalig schipperscafé Klaas aan de brug. Op de voorgrond de brug over de Bornse beek

12 en tussen Deventer en Oldenzaal 11 stuks. En dan ook nog het nodige oponthoud bij de vele herbergen en uitspanningen onderweg. Willem de Clerq (*1795 - †1844) herinnert zich dat goed: *“Niets vermoeide me meer dan de manier van postillons om bij alle herbergen te stoppen en om hen van voldoening stralend gezicht te zien krijgen na een hoeveelheid brandewijn”*.

De weg van Zenderen naar Almelo voor 1905

De wegverharding en de wegverlegging in Borne vond in 1834 plaats. Dan wordt de oude kern van het dorp ontzet door de aanleg van het verharde deel vanaf het huidige Dorsetplein naar de aansluiting op de wegen naar Hengelo en Deurningen.

Met de verharding van de wegen begon tegelijkertijd ook de achteruitgang van de handelsscheepvaart. In 1886 was er in Borne al geen sprake meer van een geregistreerde scheepvaart. Tot 1896 voeren nog Vriezenveense schepen, geladen met turf, naar Borne en de kleine haven aan de Marktstraat en legde aan voor het schipperscafé 't Steerntje van Wegter, die ook zijn eigen turfschuur kon vullen. Er moet nog ergens een vage herinnering zijn aan een schippersgilde: een rode pijpentest uit 1744. In 1898 was er geen vaart meer mogelijk en tot vandaag de dag stroomt er, als vanouds een zeer smalle Bornse beek onder het dorp door en bovengronds achter de tuinen van de Abraham ten Catestraat en zo als het hoort: in de zomer droog en in de winter met water gevuld. Het transport per as heeft vanaf die tijd het hele transportsysteem overgenomen.

In 1865 wordt de spoorlijn Almelo – Salzbergen geopend. Enkele jaren later volgt de aansluiting van deze spoorlijn met het spoorwegnet vanuit het zuiden. Daarmee is voornamelijk het hele transportprobleem opgelost. En enkele bedrijven uit Borne maken gebruik van deze nieuwe verbinding. Zij verplaatsen hun bedrijven naar Hengelo. Geheel volgens de regel: de infrastructuur bepaalt de vestiging van bedrijven. Het is niet anders.

Tenslotte

Van de onafzienbare heidevlakten is weinig over. De moerassen zijn, op een klein hoekje na, droog gelegd. Alle waterwegen zijn, mede dank zij het Waterschap Regge en Dinkel goed onder controle.

In verhouding zijn flinke delen van het Twentse land geasfalteerd. De A1 levert zo'n brede strook en ook hier gaat het om de infrastructuur en om werkgelegenheid te bevorderen. Zeggen ze.

Het wordt tijd om wat voorzichtiger te worden. Het is de vraag, of de veel geroemde retentiegebieden voldoende alternatieven bieden, om extra rust, ruimte en levenskracht te creëren. De boog kan niet altijd economisch gespannen zijn.

Gebruikte literatuur:

- 1 Fotograaf: A.B. ter Brake
De foto is gepubliceerd in: *Twente toen en nu, 1 Langs weg en vaart*. Zwolle 2009, uitgeverij Waanders.
- Beschrijving van de historisch-geografische en een inventarisatie van beeldbepalende panden in de gemeente Borne, Zwolle 1989;
 - Dr.E.J. Fischer – Fabrikeurs en fabrikanten, Utrecht 1981;
 - G.A.B. Nijhuis – De water- en wegverbinding via Woolde, in Oald Hengel, februari 1994;
 - Drs. G.J. Schutten – Varen waar geen water is, Hengelo 1981;
 - Th. Van Engelen en F.M.M. Hendrickx – Fabrieken en trafieken in het Departement van de Oude IJssel {De Goldberg enquette} 1800
 - Dr.A. Hulshof, Samenleving en onderwijs te Borne in de 19^e eeuw, Hengelo z.j.
 - J. Haverkate – *Twente toen en nu, 1 Langs weg en vaart*. Zwolle 2009, uitgeverij Waanders

Fotowedstrijd . . . Hoe goed kent u Borne en omgeving?

De oplossing van de fotowedstijd in Boorn en Boerschop 2010-1: het adres van de gefotografeerde woning is Grotestraat 248. De laatste maanden was de voorgevel van deze karakteristieke woning niet duidelijk zichtbaar omdat het gebouw werd gerenoveerd.

Uit de 31 goede inzendingen is geloot en deze keer is A. Wisman de winnaar. Van harte gefeliciteerd! Binnenkort kunt u de VVV-cadeaubon tegemoet zien.

Hieronder vindt u weer een nieuwe foto van een karakteristieke plaats in Borne.

De vraag: wat is het adres van het pand waar dit paard de gevel siert?

Wat moet u doen:

Stuur uw oplossing **vóór 15 september 2010** naar:

Redactie *Boorn & Boerschop*, Blauwgras 68, 7623 GL Borne.

Mailen kan natuurlijk ook: u stuurt uw e-mail dan naar het redactieadres: deckwitz@home.nl

Vermeld duidelijk: de oplossing, uw naam, adres en telefoonnummer.

Voor de winnaar stelt Gullimex Instruments een VVV-bon ter waarde van € 25,- beschikbaar.

De winnaar krijgt uiteraard persoonlijk bericht.

De uitslag wordt in het volgende nummer bekend gemaakt.

INSTRUMENTS
gullimex

Oet de oale deus . . . Christelijke zangvereniging Soli Deo Gloria

Henk ten Thije

Oons, jammer genog nig meer bestoande, Boornse zangduo "De Eigenheimers", zung ooit 'n machtigmooi leedje dat schreem'n is duur Jan Kleinman en dat heet'n Fotoos. Dat gung oawer opruum'n en in 't bizonder oawer opruum'n van deuzen met oale fotoos. leleu keant dat wa, iej goat 'n zoolder op en iej begint en veurdaj 't weet is't ett'nstied want bieje elk'n foto is 'n verhaal.

Dat leedje gung zo:

*Ik heb ne deus met fotoos nog aait in 't keske stoan.
Ik mur ze neudig oetsorteer'n, in 'n album plakk'n goan.
Ik bin d'r lest met gangs e'wes, bleef bieje alle fotoos stekk'n.
Dee plakkeriej dee scheut nig op, ik heb ze völ te lang bekekk'n.*

Refrein:

*Fotoos, fotoos, het bint papier'n ding'n,
mer elk'n foto hef veur miej, aait ne herinnering*

en dan 't laatste couplet:

*Joa fotoos van zovölle leu, dee d'r alle nig meer bint.
Fotoos oet dee vrog're tied dee 'j noe anstekkelijk vindt
Joa, in dee deus met fotoos lig mien geschiedenis
ik mut ze neudig in goan plakk'n, mer dat geet miej steeds wier mis.*

('t hele leedje steet wierderop in dit blad).

Zoas e'zeg, dat geveul dat Jan Kleinman zo mooi hef verwoord, dat wil wiej probeer'n oawer te breng'n in dizze nije rubriek in Boorn & Boerschop. Wiej wilt geern oale fotoos plaats'n en doarbiej een verhaal oawer de leu dee d'r opstoat, hoo heett'n ze, (as't kan met biejnaam'n) en woarum wöd'n dizzen foto maakt.

Doorum leu; hej oale fotoos en iej keant de leu dee d'r opstoat en 't verhaal d'r achter, nem dan contact op met Henk ten Thije (van Wilm van Troo Hennik) telefoon 2663377 en wiej probeert 'r wat van te maak'n.

Dit keer dus nummer 1:

De christelijke zangvereniging Soli Deo Gloria, (zo steet 't op 't vaandel) heel lang de oaldste vereniging van Boorn, op'richt op vriedag 1 juli 1898. Dizze oprichting vun plaats op veurstel van doomneer J. van't Hoof, 'n Nederlaands Hervormd'n doomneer den van 1896 tot 1901 in Boorn stun. Hee wödd'n ook geliek 'n eersten voorzitter. D'r meld'n zich 39 leed'n an. De contributie was 5 ceant in de wekke en 't joarsalaris van 'n direkteur, zoas ze toen 'n dirigent neum'n, bedreug 50 guld'n.

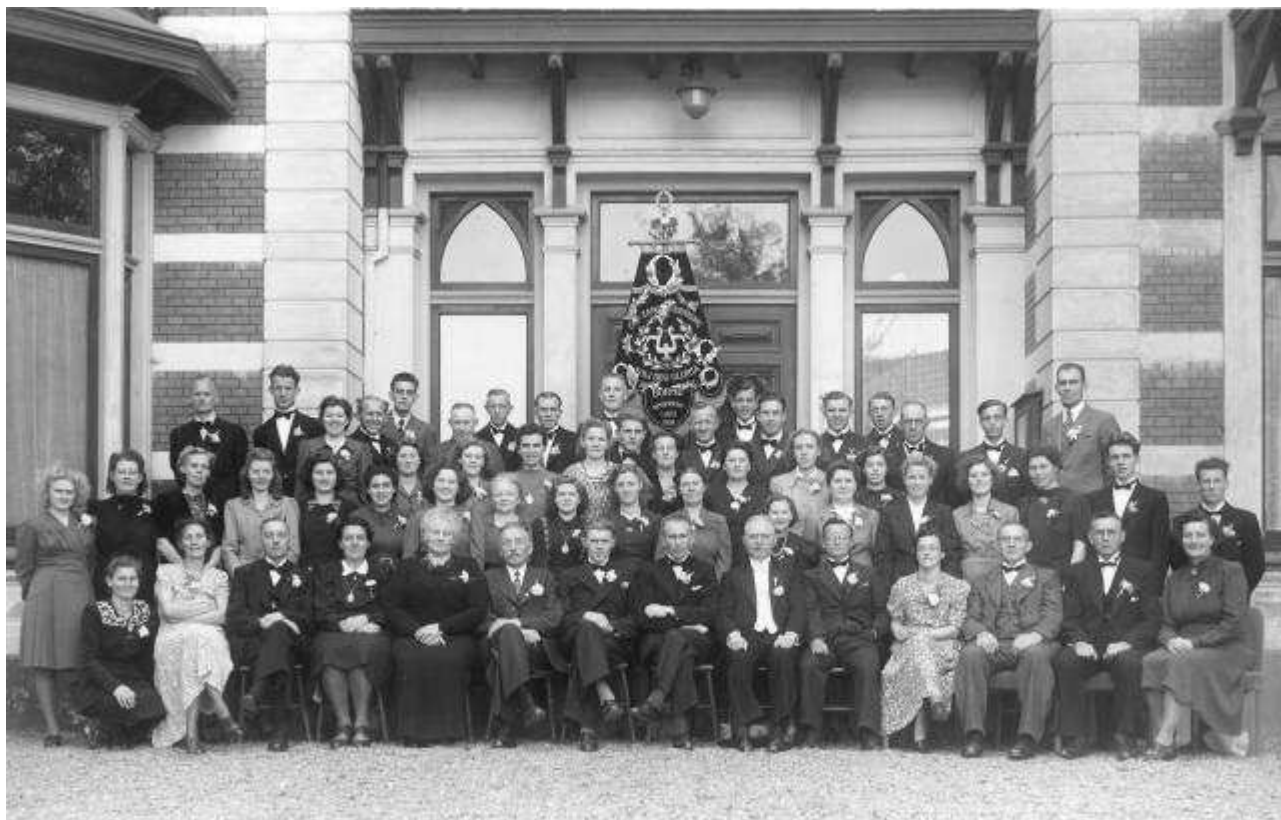
Deur de joar'r hen wödn d'r metwearkt an kearkdeenst'n, gung'n ze te hoop op pad, wöd'n d'r 'n jeugdkoor op'richt, wöd'n d'r bazars organiseerd, grote klassieke wearken oetvoert, zoas de oratoria 'Die Schöpfung' en 'Die Jahreszeiten' van Joseph Haydn met solist'n en 't Oaweriesels Philharmonisch orkest en . . . gung'n ze noar concoursen.

Zo ook in 1928. Op Hemmelvoart gung Soli, zoas 't koor intussen in Boorn wöd'n neumt, noar 'n concours in Deeld'n.

D'r wöd'n good zung'n, alleen . . . har'n direkteur met de repetities veurof nig zeen dat 'r 'n gedeelte herhaald mos wöd'n. Een koor dat noa Soli kwam deer dat wa en toen meark'n 'n direkteur dat hee ne fout har maakt en volg'ns de oawerleaving, was hee kats van 't rabat. Hee kloarn wier op toen e heurn dat ondaanks dat, Soli toch de eerste pries har wun'n in de 2^e ofdeling met 308 peunt'n.

Twintig joar later, in 1948, besteet Soli 50 joar. Op zoaterdag 25 september is t'r receptie in 't gebouw van Christelijke Belang'n an de Prins Bernhardlaan. (later v.d.Laan / v.d.Werf). Veurzitter W. ten Thije huldigt W. Floris Nap den dan 25 joar dirigent is en H.J. Hilverink (Tichel Hennik) den 20 joar veurzitter is e'wes. Ter geleeg'nheid van dit 50 jarige jubileum wödd'n d'r n'n foto maakt veur't oale gemeentehoes.

Kiekt ze glimm'n in 't beste pak

Veuran v.l.n.r.:

B.ter Haar - Heutink, R. Dubbeldam-Dros, M. Evers, M. Lantinga-Smit, S. Hilbrink-Steinman (Sien van de Köster), H.J. Hilverink (Tichel Hennik), B. Kevelham, W. ten Thijs (Wilm van Troo Hennik), W. Floris Nap (dirigent), H. Bootsma, H. Knoef, H.J. Hondebrink, D. Wiemer (Wiemer meneer), M. Wiemer - Harder.

Tweede rieg v.l.n.r.:

L. Paalberends - van Huizen, A. Kevelham - Telman, G. Kevelham - Haveman, W. van de Velden - ter Horst, J. Dokter, S. Philipsen, J. Veldhuis - Nijhuis, D. van Dijk, T. ten Napel, L. Boom - Nijhof, M. Vos - Hondebrink, K. Okkes, G. Swienink. M. Nieuwenweg, M. Ketelaar - Lucas, S. Klein Bruggink, D. Teusink - Pool, A. Nijhuis, D. Zondag, D. Meulenbeld - Schrik, S. de Jong, T. Wisman, J. Dokter, A. Posthuma - Smit, M. de Jong, A. Bootsma.

Achterste rieg v.l.n.r.:

J. Klepper, H. Pauwels, H. de Weerd - Dijkslag, L. Oost, M. Langejans, J.W. Kevelham, H. Boom, J. de Weerd, B. Teusink, G. Schrik, H. Meulenbeld, R. Zondag, H. ten Donkelaar, A. Bootsma, J. Gierveld, D. Zondag. R. Kremer, H. Hondebrink.

Op 1 juli 1988 besteet Soli 90 joar. Jammer dat 't deur te weing anwas van nije leed'n steeds miender geet met Soli Deo Gloria. D'r wodt vanalns oondernömm'n um 't spul wier in de been'n te krieg'n mer 't mag nig baat'n.

In 1997, één joar veur 't 100 joarig jubileum, trekt ze 'n stekker d'r oet en hoolt, wat ooit de oaldste vereniging van Boorn was, op te bestoan. Gloep'ns jammer!

daank aan:

- archief Soli Deo Gloria.
- Jan Kleinman.

Fotoos (gedicht van Jan Kleinman)

*Ik heb ne deus met fotoos, nog aait in 't keske stoan,
Ik mut ze neudig oetsorteer'n, in 'n album plakken goan.
Ik bin d'r lest met gangs ewes, bleef bieje alle fotoos stekk'n.
Dee plakkeriej dee scheut nig op, ik heb ze völ te lang bekekk'n.*

Refrein

*Fotoos, fotoos, het bint papier'n ding'n,
mer elk'n foto hef veur miej, aajt ne herinnering.*

*Dit oale blasse gél petret, Grootva as jong'n man,
hee kik miej oet't verleed'n heel kalm en röstig an.
Oh jee . . . dit miene schoolfoto, doo'k acht of neeg'n was.
Doar stoa'k braaf nöast de schooljuffrouw met de hele derde klas.*

Refrein

*Hier stoak dan zelm nog as soldoat, baretje op één oor,
'n lesten hop van 't Vaderlaand, zo liek ik eerlijk woar.
En hier ne trouwfoto van Tante Trui, in 't wit, mer veer moand hen.
Ik zölm met n'n matrozenkraag op de brulft van Trui en Ben.*

Refrein

*Hier mien Va, tusken de dalia's doar achter in 'n hof.
lets wieder zee'j mien Moo nog stoan, den knipt t'r ene of.
En hier hew wier ne trouwfoto tante Sien en Ome Toon.
Mer Sien den har zich, zeer mien Moo, better in de bokse könn'n doon.*

Refrein

*Kiek hier ne foto van oom Wilm, hee is a joar'n dood,
't was zo'n heanig keerlke, 'n betken foel, mer wieders good
En hier hew tante Leida nog met opoe bieje de poomp
op 't heukske van dat riejke huuz' met ne knipmus en op kloomp.*

Refrein

*Joa fotoos van zovölle leu dee d'r all nig meer bint.
Fotoos oet de vrog're tied dee'j noe anstekkelijk vindt.
Joa in dee deus met fotoos lig mien geschiedenis.
Ik mut ze neudig in goan plakk'n, mer dat geet miej steeds wier mis.*

Refrein

*Fotoos, fotoos. het bint papier'n ding'n,
mer ieder'n foto hef veur miej, aait ne herinnering.*

De boom van Jesse: de muurschildering in de oude kerk¹

J. Hoogenboom

De “boom van Jesse” vertoont de stamboom van Jezus van Nazareth. Vanuit Koning David groeit de stamboom via de Koningen van Judea. In de top van de boom is Maria te zien met het kind Jezus op haar schoot. Jesse² is de naam van de vader van David: hij had behalve David nog zeven zoons en twee dochters; zijn naam is beter bekend uit de tekst Jesaja 11:1, waar een rijsje³ uit de afgehouden stronk van Isai wordt beloofd.

In de Nieuwe Rotterdamse Courant van 18 september 1918 en in het Bulletin van de Nederlands Oudheidkundige Bond is te lezen, dat er in het voorjaar (april 1918) in de Nederlands Hervormde Kerk te Borne een groot aantal zeer interessante en belangwekkende muurschilderingen zijn ontdekt op de wanden van het koor en het schip. Deze ontdekking vond plaats tijdens een restauratie. Ten gevolge van de melding aan het Ministerie van Monumentenzorg dient gestopt te worden met het afsteken. Er wordt een steiger gereed gemaakt en er wordt advies gevraagd aan dhr. Janssen, rayonarchitect monumentenzorg, uit Den Haag. Later worden er nog meer schilderingen ontdekt en wordt er met de nodige voorzichtigheid doorgegaan met het verwijderen van de kalklaag.

In 1920 wordt door het Ministerie gemeld, dat de schilderingen min of meer met een groene uitslag zijn bedekt. Dhr. Janssen is van mening dat het van onschuldige aard is. In 1929 komt de ontdekking van opstijgend vocht in de muren. Na onderzoek wordt vastgesteld, dat de afvoer van regenwater beter geregeld moet worden. In 1933 wordt aan Monumentenzorg bericht dat de muurschilderingen nog steeds te lijden hebben van vocht. Later blijkt dat het Ministerie van Monumentenzorg niet de voorgestelde verbetering heeft laten uitvoeren. Dhr. J. Otter, de restaurateur die later de restauratieopdracht heeft gekregen, zegt bij een eerste inspectie het volgende: net als bij andere schilderingen in de Kerk is hier een seccotechniek toegepast. Na het plaatsen van de muur wordt het pleisterwerk, bestaande uit kalk en zand, in één laag gewit. Na het drogen wordt het met een pigment gebonden, vermoedelijk caseïne. De schildering wordt dan direct op de witlaag aangebracht. Aan deze binding tussen pigment en bindmiddel heeft iets gemankeerd, waardoor veel van de lijnen zijn vervaagd door afpoederen. Dit verschijnsel moet zich in de Middeleeuwen reeds hebben voorgedaan. Er is toen namelijk al gerestaureerd. Met sterke rode verf werden hier en daar gedeelten bijgewerkt. De achtergrond met sterretjes werd aangevuld met bloempjes in sjabloonvorm, één en ander is ook duidelijk te zien.

De boom van Jesse vóór de restauratie. De stamboom ontspringt in de rechter benedenhoek (midden van de foto). Tussen de ranken zijn twaalf figuren ten halve afgebeeld. De figuren dragen allen een scepter. Drie dragen een kroon en twee een jodenhoed. (foto: Rijksdienst Cultureel Erfgoed: 1920)

De grootste moeilijkheden deden zich voor bij de boom van Jesse op de noordoost wand. Bij de restauratie werd gekozen voor een pasta die licht schuimend een laag vormt tussen schildering en muur. Grote scheuren lopen door het gehele beeld, die zich voortzetten in het muurwerk. Het muurwerk moest gerepareerd worden, maar dat kan niet geschieden zonder grote schade aan te brengen aan de schildering. Het oppervlakkig repareren van de scheur, door zetting ontstaan, had geen enkele zin.

De grootste operatie begint

Omstreeks 1969-1970 wordt besloten de schildering van de wand te halen, zodat reparatie van de ondergrond correct kon geschieden. Het oppervlak

werd zorgvuldig beplakt met dun kaasdoek, waarna een tweede laag van dikkere stof volgde. Bij deze bewerking is het belangrijk er goed op te letten dat ieder onderdeel zeer goed hecht. Na het drogen werd voorzichtig van onderaf de schildering met de kalklaag van de muur losgemaakt. Tijdens dit losmaken werd de schildering opgerold, zodat het mogelijk was na voltooiing deze schildering met rugzijde naar boven op een vlak gedeelte in de Kerk te leggen. Alle brokken pleister werden weggeklopt, zodat alleen de witkalklaag met daarop de schildering overbleef. In deze stand wordt de schildering naar het atelier vervoerd voor verdere bewerking. Nu volgt de omgekeerde methode. Aan de achterzijde wordt linnen geplakt op glasvezel en de voorste linnenlagen worden, door oplossing van de lijm, afgenomen om de schildering wederom aan te brengen. Vanzelfsprekend is het gebruik van twee typen lijm noodzakelijk. Voor de eerste beplakking werd een wateroplosbare lijm gebruikt, terwijl voor de tweede een mowilith werd gebruikt. In deze toestand is de schildering jaren bewaard gebleven en pas na het gereedkomen van de restauratie van de muur weer aangebracht. Hiermede was het zwaarste deel der restauratie voltooid.

Nu werd het tijd om te overleggen met een commissie die met rijks subsidie de restauratie van de schilderingen zou uitvoeren. Het was gebleken dat door de inwerking van het vocht de pleisterlaag was losgeraakt van de muur. Het is steeds weer het vocht dat restauratie noodzakelijk maakte. Na deze ingreep was het zinvol met de restauratie van de schilderingen verder te gaan.

Het werk is verricht in twee fasen. In 1967 werd een eerste consolidatie uitgevoerd waarbij alle losse delen van pleister en schilderingen werden vastgezet. Het gevaar van verder verlies, vooral tijdens de restauratie van het gebouw, was hiermede voorkomen. De slechte vlekken van het pleisteren zouden later bij de algehele restauratie weggewerkt worden. De laatste hand voor afwerking kon dieper uitgevoerd worden. De grootste oorzaak van de vele beschadigingen is het vocht, waarover nog enkele opmerkingen. Vroeger lag langs de zuidzijde een beek en er bestond een bovengrondse waterafvoer. Er zijn verschillende voorstellen geweest doch nooit is er een uitgevoerd. Voor de verbetering van de vochttoestand in de muren heeft de

restauratiecommissie een drainage systeem rond de steunberen laten aanleggen. Om de werking hiervan te kunnen controleren zijn twee peilputten aangebracht, waar de grondwaterstand gecontroleerd kan worden. Dhr. Otter vermeldt nog: "17 November 1969; fresco afgenomen: 14 december 1972; aanbrenge van de muurschildering de Boom van Jesse, kan uitgevoerd worden". Het is wel heel bijzonder dat bij de restauratie van de Oude Kerk speciaal aandacht werd besteed aan de muurschilderingen. Het is duidelijk dat, zoals de restauratie van de Boom van Jesse heeft plaatsgevonden, deze restauratie ook voor alle overige muurschilderingen werd uitgevoerd.

De boom van Jesse, na restauratie in 1972. (Foto: J. Grootenboer)

Noten:

- ¹ Dit artikel is eerder gepubliceerd in het kerkblad "Onderweg", juli 2009.
- ² In het oudere Nederlands, wordt de naam meestal met Isai aangegeven.
- ³ rijsje: een loot of nieuwe tak aan een boom of struik.

Meer museum en meer linnen

Helmig Kleerebezem

Het Bussemakerhuis aan de Ennekerdijk is een breed en diep eenlaags pand uit circa 1655. Getuige de gevelsteen heeft de doopsgezinde fabrieksfamilie Bussemaker het huis in 1779 laten verbouwen. Toen werd ook de klokgevel in de stijl van Lodewijk XV met gebeeldhouwde zandstenen voluten aangebracht. Na een ingrijpende restauratie in 1991/1993 kreeg het pand een museumfunctie.

Stichting Bussemakerhuis

In 1905 koopt Adam Hulshoff het Bussemakerhuis van de Erven ten Cate. Er volgen diverse ingrijpende verbouwingen. Achter de voordeur komt begin twintigste eeuw een tochtportaal en enkele kamers krijgen verlaagde plafonds. Na de Tweede Wereldoorlog wordt het huis bewoond door verschillende families. Eind vijftiger jaren raakte het huis onbewoond en wachtte op 'eerherstel'. De redding kwam in 1961. Het Bussemakerhuis werd ondergebracht in een stichting. Het eerste stichtingsbestuur werd gevormd uit vertegenwoordigers van Het Oversticht, de Stichting Edwina van Heek, de Oudheidkamer Twente en de gemeente Borne. Het geld gloorde weldra aan de horizon en de eerste grote restauratie volgde onder de bezielende leiding van restauratiearchitect Dipl. Ing. D. Hulshoff uit Den Haag. Jarenlang is het herboren pand toen verhuurd aan particulieren. De beide voorkamers aan de straat waren bedoeld voor culturele activiteiten van de stichting en de Vereniging Bussemakerhuis. Deze vorm van beheer werkte echter niet en menig passant zag achter het raam van de voorkamer het nu legendarische bordje 'Wegens reorganisatie gesloten'. Na vertrek van de laatste bewoners volgde een tweede ingrijpende restauratie in 1991/1993. Na deze restauratie adviseerde de rayonarchitect van Het Oversticht om het huis als museum in te richten. Aldus geschiedde.

De voormalige stijlkamer. In deze kamer komt het centrale thema Doopsgezinden

In de steigers en uit de verf komen

De mooie voorgevel is het visitekaartje van het huis. De laatste jaren puilden het bovenste gedeelte ietwat naar de straatzijde uit en er moest dus wat gebeuren. Onder leiding van restauratiearchitect H. Methorst werd een gevelrestauratie uitgevoerd waardoor de voorgevel in de laatste maanden van 2007 en de eerste maanden van 2008 aan het oog was onttrokken. Al in 2008 werden plannen gemaakt om plafonds, muren en al het houtwerk in het huis te laten schilderen. In overleg met deskundige gemeentelijke, provinciale en overheidsinstanties werd een kleuronderzoek verricht. De meeste oorspronkelijke kleurlagen kwamen weer tevoorschijn. Deze kleuren vormden het uitgangspunt voor de nieuwe kleurstelling binnen het huis. Het werk werd in de eerste maanden van 2010 uitgevoerd. Omdat alle vertrekken moesten worden ontruimd is het huis vanaf Kerstmis 2009 tot 10 april 2010 gesloten geweest.

De weefzolder met een aantal authentieke weefgetouwen

Herinrichting 2010 - 2011

Het bestuur is samen met conservator Liebeth Hassink in het derde kwartaal van 2008 gestart met de voorbereidingen van een omvangrijke heroriëntatie. De eerste stap, het opknappen van het interieur of, zoals onze adviseur die het plan maakt voor de herinrichting het zo treffend verwoordt "uit de verf komen", is onlangs afgerond.

Op dit moment is het concept 'Herinrichtingplan Bussemakerhuis 2010-2011' afgerond en gepresenteerd tijdens een bijeenkomst met alle betrokkenen.

Met het nieuwe museale concept zal een bezoek aan het Bussemakerhuis voor het publiek niet alleen een beleving zijn, maar men zal zich kunnen verwonderen en laten inspireren om meer informatie te zoeken en zelf verbanden te leggen.

Het nieuwe museale concept heeft vier thema's:

1. Wat is linnen? Geschiedenis, betekenis en actualiteit?
2. Wat is een fabrikant, hoe werkt de linnenhandel in Twente?
3. Welke samenhang bestaat er tussen de doopsgezinde religie en de linnenhandel?
4. Het verhaal van de familie Bussemaker en het Bussemakerhuis.

In de gehele presentatie worden educatieve elementen aangebracht zodat schoolklassen kunnen worden ontvangen. Aansluiting wordt gezocht bij de Canon van Overijssel en bij de in het huidige geschiedenisonderwijs gehanteerde 'tijdvakken van De Rooij'. De centrale gang in het museum wordt de 'slagader' omdat alle ruimtes op de begane grond hierop uitkomen. De gang is tevens het meest imposante gedeelte van het huis. Het Bussemakerhuis is van zichzelf een dusdanig bijzonder bezit, dat het daarom als gebouw het belangrijkste object van de nieuwe presentatie moet worden.

Volgens bureau Oerdwister Consult, de opsteller van het conceptplan, dient de inrichting complementair te zijn aan het gebouw en wel op een dusdanige manier dat het er een duidelijke meerwaarde aan geeft. De inrichting en exposities moeten als het ware uniciteit en authenticiteit van het pand benadrukken en er vooral niet mee concurreren.

De huidige tuinkamer zal multifunctioneel worden ingezet voor vergaderingen, presentaties, Bussemakertea en recepties of diners voor kleine groepen. De afronding van de herinrichting van het museum is, afhankelijk van de financiën, eind 2011.

Hernieuwing contacten

In deze tijd van renovatie en herinrichting wil het Bussemakerhuis ook graag haar contacten met de overige culturele instellingen binnen Borne vernieuwen. Vanuit het verleden deelt de heemkundevereniging haar naam met het

Het luiwerk van eind 19^e eeuw. Met het hijsstelsel werden de goederen vanuit de gang voor opslag naar de zolder getakeld.

Bussemakerhuis. Voor de toekomst zou het mooi zijn op daadkrachtige wijze gezamenlijk het erfgoed van Borne op een aantrekkelijke wijze op de kaart te zetten! Een mooie start is gemaakt met de inrichting van de expositie "Van Albino tot Volharding" in de Oale Schöp waarbij leden van zowel de heemkundevereniging als het Bussemakerhuis betrokken zijn.

Openingstijden

Dinsdag t/m zondag: 13.30 – 17.00 uur, op afspraak óók buiten de vaste openingstijden. Tijdens feestdagen is het museum gesloten.

Leden van de Heemkundevereniging hebben vrij toegang.

e-mail: info@bussemakerhuis.nl

website: www.bussemakerhuis.nl

Noten

Met dank aan Jaap Grootenboer.

Kransesdorp Zendersche Esch: opwaardering bebouwing cultuurhistorische erven

Juliette Huis in't Veld

Wie in het buitengebied van de gemeente Borne recreëert en oog heeft voor detail, ziet een paar opvallende dingen. Wat dacht je van het fraaie Twentse coulisselandschap? Of de opvallende Zendersche Esch? Naast deze mooie natuureigenschappen, mogen we ook genieten van veel cultuurhistorie: fraaie erven, mooie boerderijen en authentieke schuren. Om deze cultuurhistorie te behouden loopt via De Groene Poort het project 'Kransesdorp Zendersche Esch', waarin aandacht wordt besteed aan deze cultuurhistorische bebouwing. Het goede nieuws: erven kunnen zich nog aanmelden!

De gemeente Borne zet breed in op het buitengebied met De Groene Poort: een integraal project in samenwerking met de provincie Overijssel. De Groene Poort wil de schakel zijn tussen Noordoost en Zuidwest Twente, de groene doorkruising van de stedenband Enschede – Hengelo – Almelo. Doelstelling is om het platteland van Borne zowel economisch als sociaal sterk en vitaal te houden. Cultuurhistorie is daarbij een belangrijke pijler. In het kader van het thema Kunst, Cultuur en Voorzieningen is het mogelijk om via het projectbureau van De Groene Poort in aanmerking te komen voor het opknappen van cultuurhistorische boerenerven.

Kransesdorp Zendersche Esch

'Kransesdorp Zendersche Esch' is een project waarin 'rode' elementen (bebouwing) op het cultuurhistorische erf de kans krijgt om opgeknapt of gerestaureerd te worden. Momenteel zijn er vijf erven bekend bij De Groene Poort die aangegeven hebben bebouwing of een object op het erf te willen opknappen of restaureren. Hierbij kan gedacht worden aan restauratie van de voorgevel van het huis, het terugbrengen in oude (cultuurhistorische) staat van de gevel of bijvoorbeeld het aanbrengen van vensterluiken en het plaatsen van een 'niendeur'. Ook 'objecten' op het erf zoals 'n schöppe, hooiberg of authentiek kippenhok komen in aanmerking voor het project. Voorwaarde daarbij is dat het gaat om de rode elementen op het erf en dat deze naar aanleiding van de opknapbeurt of restauratie voor

de toekomst behouden blijven. Deze voorwaarde wordt gesteld door de provincie Overijssel, die ook subsidiënt is in het project. Hiermee wil de provincie waarborgen dat authentieke erven in het Twentse landschap niet verloren gaan maar juist een impuls krijgen zodat ze ook in de toekomst nog herkenbaar blijven in het landschap.

Meld u aan!

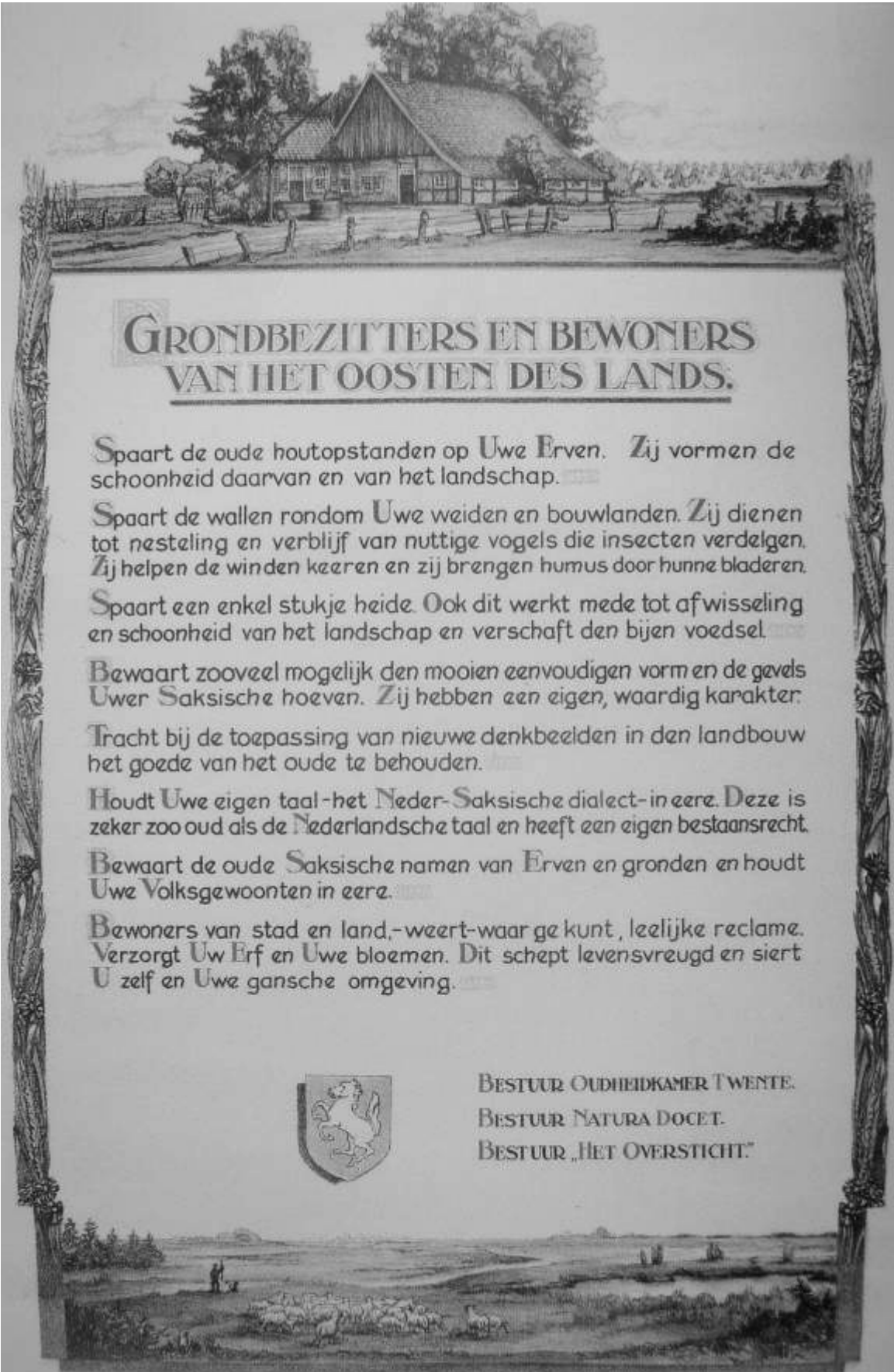
In het ervenproject 'Kransesdorp Zendersche Esch' is nog ruimte voor enkele cultuurhistorische erven om 'opgewaarderd' te worden. Concreet houdt dit in dat De Groene Poort nog middelen heeft om meer cultuurhistorische erven in de omgeving van de Zendersche Esch op te knappen. Daarbij is de Zendersche Esch een richtlijn; erven die in de nabije omgeving van de es liggen komen echter ook in aanmerking. Voor het project wordt subsidie gegeven uit het provinciale en Europese subsidieprogramma POP2, wat staat voor Platteland Ontwikkelingsprogramma.

Indien u hier interesse in heeft om deel te nemen aan het project, meer informatie wenst of de exacte subsidievoorwaarden wilt weten kunt u contact opnemen met het Programmabureau van De Groene Poort via 074-2567387 of juliette.huisintveld@groene-poort.nl. U kunt ook bij ons binnen komen lopen op het projectatelier aan het Marktplaatsplein 21 in Borne, schuin tegenover de ingang van het gemeentehuis.

*As 't zommer grootndeels veurbiej was, trök de ploog wier spoorn
En wördn 't kale stoppellaand zwart maakt veur't knollnzoad;
"Zean véúr Seent Laureans!", in disse strek nen ooldn road,
Want de boern mosn ok in de weentertied de beest toch könn voorn.*

*Zoarg van dow besteet nich meer, wa is der luk aans veur kömn;
Rechtervoort wördt dacht: "Kan 'n hakselaar zoa wa op 't laand?"
Völ is d'r veraanderd: in doarp en stad, ók veur 'n boernstaand;
'n Good krönnzommer is veur alman, boer en böarger, mooi metnömn.*

Deze ruim 70 jaar oude oproep (ingezonden door Jan Wegter), van de besturen van de Oudheidkamer Twente, museum Natura Docet en Het Oversticht past bijzonder goed bij de subsidieregeling van de Groene Poort tot behoud van de cultuurhistorie in onze gemeente ook al zit er driekwart eeuw tussen beide initiatieven. Investeren in de Twentse erven en hun omgeving werd destijds ook belangrijk gevonden.

GRONDBEZITTERS EN BEWONERS VAN HET OOSTEN DES LANDS.

Spaart de oude houtopstanden op Uwe Erven. Zij vormen de schoonheid daarvan en van het landschap.

Spaart de wallen rondom Uwe weiden en bouwlanden. Zij dienen tot nesteling en verblijf van nuttige vogels die insecten verdelgen. Zij helpen de winden keeren en zij brengen humus door hunne bladeren.

Spaart een enkel stukje heide. Ook dit werkt mede tot afwisseling en schoonheid van het landschap en verschaft den bijen voedsel.

Bewaart zooveel mogelijk den mooien eenvoudigen vorm en de gevels Uwer Saksische hoeven. Zij hebben een eigen, waardig karakter.

Tracht bij de toepassing van nieuwe denkbeelden in den landbouw het goede van het oude te behouden.

Houdt Uwe eigen taal -het Neder-Saksische dialect- in eere. Deze is zeker zoo oud als de Nederlandsche taal en heeft een eigen bestaansrecht.

Bewaart de oude Saksische namen van Erven en gronden en houdt Uwe Volksgewoonten in eere.

Bewoners van stad en land, -weert-waar ge kunt, leelijke reclame. Verzorgt Uw Erf en Uwe bloemen. Dit schiept levensvreugd en siert U zelf en Uwe gansche omgeving.

BESTUUR OUDHEIDKAMER TWENTE.
BESTUUR NATURA DOCET.
BESTUUR „HET OVERSTICHT.”

Van de bestuurstafel

Annemie Mulders

Zo aan het einde van het seizoen 2009/2010 is het tijd voor een kleine terugblik.

Bestuur

In dit seizoen namen 4 leden van het bestuur afscheid. Bij de jaarvergadering waren dat de heren Ter Beke, Oude Aarninkhof en Woolderink en per 1 juli mevrouw Mulders. Aan de heer Woolderink werd een erelidmaatschap aangeboden voor zijn jarenlange lidmaatschap van het bestuur en de verdienste die hij heeft voor de vereniging. De Heemkundevereniging telt nu 3 ereleden.

Nieuwe bestuursleden zijn mevrouw A. Haak, de heren B. Hogeweg, J. ter Keurs en J. Möller. Hen wordt veel succes gewenst.

Giften

De volgende boeken zijn geschenken: van R. van Goethem: *familiehistorie Wegter*; van B. Withag *Niks is zo oald as de kraant van gister*; van de gemeente Almelo *Van Vriesen Aa tot Broke*.

Website

Ook is de nieuwe website in gebruik genomen. Mevrouw M. Groot Rouweler en B. Hogeweg hebben deze vorm gegeven en B. Hogeweg is

namens het bestuur als webmaster werkzaam. In deze mooi vormgegeven website: www.heemkundeborne.nl vindt u allerlei wetenswaardigheden en aankondigingen van en over de Heemkundevereniging Borne.

Activiteitencommissie

De activiteitencommissie heeft weer een leuk programma samengesteld. Bijzonder verheugend is dat uit de gelederen van de Heemkundevereniging zoveel deskundige sprekers zijn. De heren R. van Goethem en H. Gloorich hebben heel enthousiast over hun onderwerpen: de familie Wegter en pastoor Potkamp gesproken. Ook de andere sprekers waren de moeite waard. Een gemiddelde bezetting van 80 á 90 leden per avond is goed te noemen.

De excursie van 15 mei is ook geslaagd. Het verslag treft u hieronder aan.

Archief

Een 10-tal vrijwilligers is momenteel werkzaam bij het archief van de heemkundevereniging in de bibliotheek te Borne. De werkzaamheden zijn nog in volle gang. De heer Ter Beke leidt deze werkzaamheden.

Excursie naar Gees en Orvelte

Henny Westerik

Op zaterdag 15 mei om 8.45 uur vertrok de bus van Brok vanaf het NS-station. Het gezelschap met leden van onze vereniging, waaronder enkele introducés, bestond uit 44 personen (*een record!*).

Rond 10.00 uur arriveerden we in het dorp Gees, met zijn mooie boerderijen temidden van oeroude eiken, en voerde een bolle klinkerweg ons over de es naar de landschaps- en beeldentuin van Dehullu. Na de koffie met cake kregen we via een powerpoint presentatie inzicht in de aanleg en ontwikkeling van deze landschapstuin. De wandeling daarna, in de tuin van 6 ha. groot, was een geweldige ervaring. Het grote glooiende gazon wordt omzoomd door een fraai gevarieerd bosplantsoen van loofhout. Men ervaart de stilte van het landschap en kan volop genieten van de verschillende verrassende doorkijkjes. Fraaie Hollandse luchten spiegelen zich in zeven ronde vijvers.

Ook de expositie "Beelden in Gees" is beslist de moeite van een bezoek waard. Fraaie kunst is te zien in zowel de galerie als de tuin, waar beelden zijn gedrapeerd tussen al wat daar groeit en bloeit.

Om 12.30 uur vertrokken we naar het museumdorp Orvelte om er na aankomst te genieten van een Drentse koffietafel. Daarna hebben we in en buiten de huifkar kunnen genieten van al het moois dat Orvelte te bieden heeft, zoals vele monumentale

Ons erelid Jaap en voorzitter Jan, op heterdaad "gekiekt", op het verkeerde pad!

rietgedekte boerderijen en een prehistorische hoeve met spieker. Tenslotte konden we ons in een glasblazerij warmen aan de presentatie van een spectaculaire en welbespraakte Britse glasmaker.

Om 17.15 uur stond de bus klaar voor de terugreis en tegen 18.30 uur waren we weer in terug in Borne. De reisleiders Leo Leurink en Henny Westerik werden door de voorzitter dank gezegd voor de organisatie van deze dag.

Boekbespreking

Jan F. Deckwitz

**Titel: Stolpersteine in Borne
Herinnering aan de Joodse
gemeenschap**

Auteur: Annette Evertzen

ISBN: 978-90-6289-636-3

**Uitgever: NV uitgeverij Smit van 1876
Hengelo**

Annette Evertzen werd enkele jaren terug geconfronteerd met een foto van eerdere bewoners van haar huis aan de Watertorenstraat. Het was de foto die nu de omslag van haar boek siert. Het betreft het joodse echtpaar Zilveramid. Dan word je nieuwsgierig: wie waren die mensen en hoe leefden zij in het huis, waarin je nu zelf toeft? Het einde van de man op de foto was triest, hij was een van de slachtoffers van de holocaust in de Tweede Wereldoorlog en is in 1943 vermoord in Sobibor.

Terugdenkend vraag je je dan af: en al die andere joodse dorpsbewoners dan: wie waren dat, waar woonden zij en wat is er met hen gebeurd? Moeten wij hen dan niet tenminste terugvoeren naar hun woonplaats Borne?

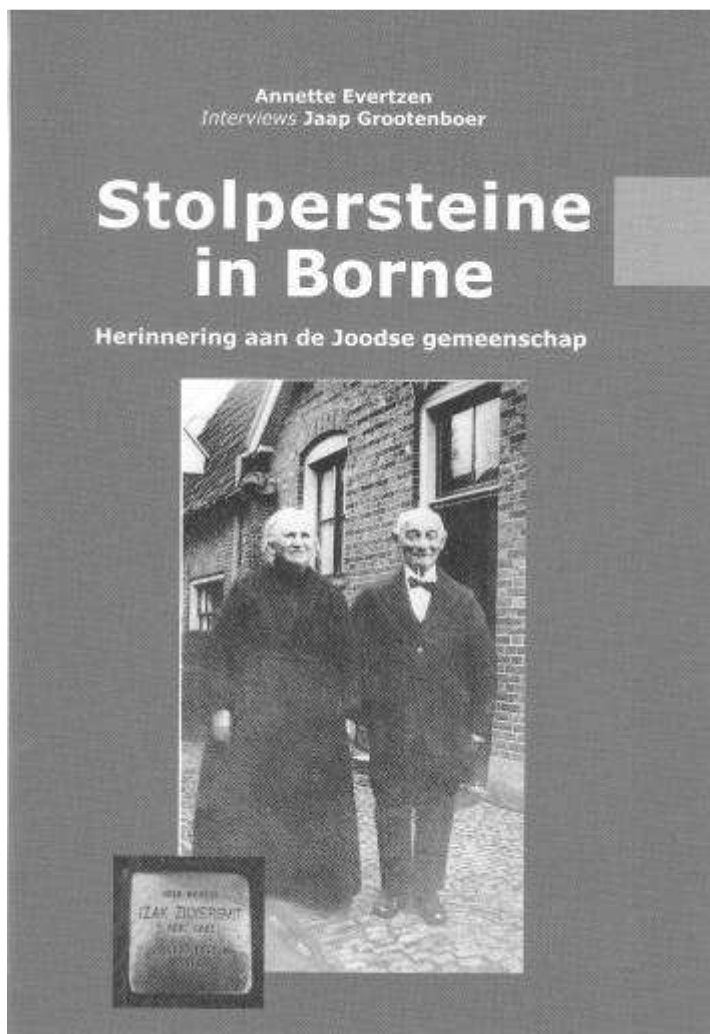
Dit is nu gebeurd met het Stolpersteine-project: voor elk huis waar eens een joods gezin woonde, vind je nu een aandenken in de vorm van "een steen" met de naam van de voormalige bewoner en wanneer en waar hij of zij is omgekomen. Een bijzondere nagedachtenis aan deze mensen, opgezet in nauwe samenwerking met twee buurtgenoten Gé Nijkamp en Jaap Grootenboer.

Een vervolg was een boek. In dit boek, dat dit voorjaar verscheen, krijgen de joodse slachtoffers én overlevenden hun plek terug in Borne.

Het is een bijzonder boek geworden, omdat Annette ook anderen heeft betrokken bij haar verhaal: de tekeningen van Hans Leuverink, de gedichten van leerlingen van basisschool De Esch, het gedachtengoed van Jaap Grootenboer en Gé Nijkamp en de foto's zijn een toegevoegde waarde waarmee het boek een uitstekende kijk geeft op de joodse gemeenschap in het "Borne van toen". Wat hierbij ook niet vergeten mag worden is de vormgeving van het boek: ook dit keer heeft de uitgever er een prachtig boek van gemaakt.

Het boek begint met een gedetailleerd beeld van het Stolpersteineproject in Borne, een prachtig initiatief dat in Duitsland is bedacht en als eerste is uitgevoerd door Gunter Demnig.

Hierna wordt een samenvattend beeld gegeven van de komst van de Joden naar Nederland en Borne,

met een aantal opmerkelijke details. De omlijsting hiervan met een aantal gedichten van leerlingen is goed bedacht.

Vervolgens wordt een aantal gedetailleerde verhalen gegeven van joodse inwoners van Borne, wie zij waren, hun achtergrond, wat zij deden en hun relatie tot de overige inwoners van ons dorp. Waar mogelijk zijn foto's en tekeningen afgebeeld van deze bewoners. Ook wordt hier aandacht besteed aan de familie Spanjaard, nu niet als ondernemer, maar als familiegemeenschap in relatie tot de joodse en dorps gemeenschap.

Voor de aanvang van de Tweede Wereldoorlog in Nederland kwam een aantal joodse vluchtelingen naar Borne: hoe die werden opgevangen en opgenomen wordt bondig en bewogen beschreven. In een bijlage volgt hierna een totaaloverzicht van de joodse slachtoffers uit Borne.

Het boek draagt duidelijk bij aan de beschreven geschiedenis van Borne en is daarom een aanwinst voor een ieder die belang stelt in het "Borne van toen".

Nog leverbare uitgaven

Ria Blödtner-Leushuis

Titel:	Prijs	
	Leden	Anderen
Rond Horst en Hof te Borne (1981)	€ 2,00	€ 2,50
Borne, historie en volksverhalen (1987)	€ 4,00	€ 5,00
Landweren, Borgen & Postwegen (1990)	€ 6,00	€ 7,50
Borne Archeologisch (1995)	€ 4,00	€ 5,00
Veertig jaar later, jubileumuitgave (2002)	€ 6,00	€ 7,50
Och ewig is so lang (2003)	€ 27,50	€ 35,00
Kadastrale Atlas 1832, Borne / Weerselo (2005), boek met kaartenmap	€ 35,00	€ 40,00
De Hof te Borne (2 ^e druk 2006)	€ 15,00	€ 15,00
De oude kerk van Borne: een eenvoudige hemel op boerenaarde (2006)	€ 15,00	€ 15,00
Bonje in Borne (2008)	€ 12,50	€ 12,50
Van Nazareth tot Nazareth (2009)	€ 17,50	€ 17,50
Van Borghende tot Borne (2009)	€ 17,95	€ 17,95
Een bijzonder energiek ondernemer (2009)	€ 19,50	€ 19,50
Periodiek Boorn en Boerschop (diverse nummers)	€ 2,50	€ 4,00

Prijzen zijn exclusief eventuele verzendkosten. Genoemde uitgaven zijn verkrijgbaar bij:

- Mw. R. Blödtner, C. Hilbrinkstraat 56, Borne tel. 074-266 89 08;
- Enkele uitgaven zijn ook verkrijgbaar bij de plaatselijke boekhandel.

**Voor uw taxatie
van
onroerend goed**

in verband met boedelscheiding,
suksessie - verkoop.

Tevens onteigeningsdeskundige en
boerderijen bemiddeling.

J.F.M. Hassels Mönning
makelaar en beëdigd taxateur
Lid Agrarische Sectie

Watertorenstr. 14 - Borne - Tel. 074-661581

Honderd jaar ervaring in drukwerk

HASSINK DRUKKERS HAAKSBERGEN

Handelsstraat 1 - 7482 GW Haaksbergen
Postbus 177 - 7480 AD Haaksbergen
Telefoon (053) 572 17 77 - Telefax (053) 572 62 75
E-mail hdh@hassink.nl